

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Özalp, M. (2019). “Türkiye’nin Şanghay İşbirliği Örgütü’ne Olası Üyeliğinin Avrasya Politikasına Etkileri”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (4): 3439-3469.

Geliş Tarihi / Received Date: 9 Nisan 2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 26 Nisan 2019

Arařtırma Makalesi

TÜRKİYE’NİN ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ’NE OLASI ÜYELİĞİNİN AVRASYA POLİTİKASINA ETKİLERİ

Mustafa ÖZALP

Yozgat Bozok Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

mustafa.ozalp@yobu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7311-6173

Öz

Bu çalışma Türkiye’nin olası Şanghay İşbirliği Örgütü’ne (ŞİÖ) üyeliğini analiz etmekle birlikte, ŞİÖ’nün kuruluş sebeplerini ve dünyanın o yıllardaki siyasi kutuplaşmasını ele almıştır. Türkiye’nin ŞİÖ’ye olası üyeliğinin fayda ve zararları bu çalışmada tartışılırken, bu üyelikten Türkiye’nin kazanç sağlayabilmesi için siyasi ve ekonomik olarak yapılması gerekenler açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda Türkiye’nin ŞİÖ üyeleri ile olan ticari ilişkileri tek analiz edilmiştir. Ayrıca Türkiye’nin ŞİÖ üyeleri içerisinde, Avrasya bölgesinde yaşayan devletlerle olan ilişkilerinin nasıl yürütülmesi gerektiği tespit edilmiştir. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgu ise Türkiye’nin, Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerinin, olumlu ya da olumsuz yönde gelişmesinin, Türkiye-ŞİÖ ilişkilerine dönük yansımalarının paralel odaklı olmasıdır. Yani Türkiye, Türk Cumhuriyetleri ile olan siyasi, ekonomik ve kültürel faaliyetlerini kuvvetlendirdiği oranda, gerek jeopolitik gerekse jeostratejik olarak, Avrasya bölgesi başta olmak üzere ŞİÖ, içerisindeki etkinliğini artırabilir. Türkiye Doğu-Batı bloğu içerisinde herhangi bir teşkilatla ilişkilerini geliştirirken, birini diğerine alternatif ve/veya rakip olarak değerlendirmelidir. Bu bağlamda Türkiye’nin ŞİÖ ile olan ilişkilerinin daha ileri seviyelere taşınabilmesi için, ŞİÖ içerisinde Türkiye’nin, Türk Cumhuriyetleri ile olan sosyoekonomik ve sosyokültürel bütünleşmesi ivedilikle pekiştirip güçlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: ŞİÖ, Ekonomik bütünleşme, askeri birlik, ticaret hacmi, Soğuk savaş

THE EFFECTS OF TURKEY'S POSSIBLE MEMBERSHIP OF THE SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION ON THE EURASIAN POLICY

Abstract

This study analyzed Turkey's possible membership of the Shanghai Cooperation Organization (SCO) and also examined the causes of the SCO and the political polarization of the world in those years. In the study, while the advantages and disadvantages of Turkey's possible membership of the SCO have been discussed, the study has also tried to explain the political and economic needs that should be done on behalf of Turkey in order to gain profit from this membership. Turkey's trade relations with SCO members were analyzed one by one in this context. And also, it has been determined how Turkey should conduct its relations with the states that are in Eurasia and members of SCO. The finding of the study results is that the development of Turkey's relations with the Turkish Republics in a positive or negative direction is oriented parallel to the faces reflected in the Turkey-SCO relationship. Thus, If Turkey strengthens its political, economic and cultural activities with Turkish Republics, it can increase its effectiveness in the SCO and especially in the Eurasian region in terms of both geopolitical and geostrategic. While Turkey develops its relations with any organizations in East-West block, it should consider one and the other as an alternative and / or competitor. As a result, socio-economic and socio-cultural integration of Turkey with Turkish Republics in the SCO urgently needs to be strengthened in order to reach Turkey's relations with SCO to a higher level.

Key Words: SCO, Economic integration, Military unit, Trade volume, Cold war

1. GİRİŞ

Küreselleşmeyle birlikte insanoğlunun ihtiyaçlarının sayısı çeşitlenerek artmaya devam etmektedir. Çeşitlenerek artan bu ihtiyacı, insanlar tek başlarına karşılayamaz duruma gelmişlerdir. İnsanların veya toplumların kendi ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma gelmelerinin sonucunda ise, toplumlar arasında karşılıklı ihtiyacın tedariki zorunlu hale gelmiştir. Bu benzer ilişkiyi devletler arasında da görmek mümkündür. Yani her devlet gerek bulunmuş olduğu coğrafi konumdan gerekse bilgi teknolojilerinin yetersiz olması gibi birçok sebepten dolayı, ihtiyacı olan her şeyi kendisi üretememektedir. Bu durum devletler arasında karşılıklı mal tedarikini ve/veya ithalat-ihracat döngüsünü beraberinde getirmiştir.

Bu durum ise devletler arasında ithalat ve ihracat çerçevesinde; mal, hizmet, sermaye ve insan hareketliliğinin hızına hız katmıştır. Devletlerin birbirleri ile olan siyasi, ekonomik, sosyolojik ve kültürel münasebetlerinin artmasının sonucunda ise küreselleşme diye adlandırılan bir olgu meydana gelmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, küreselleşmenin hızlanmasıyla birlikte; dış ticaretin, korumacılığın, bölgeselleşmenin ve ekonomik bütünleşmenin önemi daha da artmıştır. Bu sebepten dolayı da bölgesel işbirliği ve kalkınmayı arttırmak için, 1947'de Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade-GATT), 1960'da Avrupa Serbest Ticaret Antlaşması (European Free Trade Association-EFTA) ve 1965'de de Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması (North American Free Trade Agreement-NAFTA) gibi antlaşmalar çeşitli ittifak devletler arasında imzalanmıştır (Ertürk, 2015).

Her ne kadar yukarıdaki antlaşmalar İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanmış ve bugünkü Avrupa Birliği'nin (AB) temelleri o yıllarda atılmış olsa da dünya, 1945 ile 1990'lı yıllar arasında iki kutuplu bir düzen tarafından yönetilmiştir. Yani Birinci Dünya Savaşı'nda; Osmanlı, Avusturya-Macaristan ve Çarlık Rusya gibi büyük imparatorluk geçmişi olan devletlerin yıkılması, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından da; Avrupa'da İngiltere, Almanya ve Fransa gibi büyük devletlerin iyice güç kaybetmelerinin sonucunda, dünyada iki büyük güç meydana gelmiştir. Bu iki büyük güç ise bu günkü ABD ve 1990'da dağılan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'dir (SSCB). ABD ve SSCB'nin dünyaya neredeyse tek başlarına hâkim olduğu döneme Soğuk Savaş dönemi denilmiştir. Bu dönemde güvenlik ve savunma çerçevesinde ABD'nin başını çektiği NATO ve SSCB'nin baş aktör olduğu Varşova Paktı kurulmuştur. Bugünkü nükleer silahların yaklaşık olarak tamamı, Soğuk Savaş döneminde geliştirilmiş ve yaygınlaşmıştır.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra 1991 yılında Rusya'nın baş aktör olduğu, öncesinde SSCB sınırları içerisinde bulunan 11 cumhuriyetin (Azerbaycan, Ermenistan, Belarus, Kazakistan, Moldova, Kırgızistan, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Ukrayna) bir araya gelmesiyle Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) kurulmuştur (Eren, 2017: 78). Sovyetler

Birliği dağıldıktan sonra, dünyadaki iki kutuplu yönetim şekli sona ermiş ve dünya o yıllarda yaklaşık olarak 90'lı yılların ortalarına kadar, tek kutup olarak adlandırılan ABD tarafından yönetilmiştir. 1996 yılında Rusya ve Çin'in öncülüğünde Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın bir araya gelmesiyle ve daha sonrada 2001 yılında Özbekistan'ın, 2017'de de Hindistan ve Pakistan'ın katılımıyla, Şanghay Beşlisi olarak da adlandırılan, Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) (Shanghai Cooperation Organization) kurulmuştur (Eren, 2017). 1996 yılında kurulan bu örgütün kuruluş gerekçesi; üye ülkeler arasındaki sınır anlaşmazlıklarına çözüm üretmek, karşılıklı sınır güvenliğini tesis etmek, üye ülkeler içerisinde birbirlerinin ulusal güvenliklerini tehlikeye atabilecek radikalizm, ayrımcılık, terör ve kökten dincilik gibi faaliyetlerin önüne geçmek olmuştur (Yardımcıoğlu ve Koçarslan, 2012: 165). O yıllarda bu örgütün NATO'ya karşıt olarak kurulduğu algılanmıştır. Gerek bu ve buna benzer örgütlerin kurulmasıyla gerekse Avrupa ülkeleri, Çin ve Hindistan gibi birçok devletin kalkınmışlığının artmasıyla, dünyanın yönetimi çok kutuplu bir yönetime dönüşmüştür. Bu dönüşümde küreselleşmenin, yani dünyanın küçülerek bir köy haline doğru gitmesinin katkısı çok büyük olmuştur.

Dünyanın küçülerek bir köy haline dönüşmesi sürecinde insanlar, toplumlar ve devletler arasındaki sosyokültürel ve ekonomik etkileşim hızlanmıştır. Bu durum ise dünya yönetimini köklü olarak etkilemiştir. Günümüzde dünyanın yönetiminde birçok güçlü devletle birlikte; AB, NATO, ŞİÖ, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (Organization of Petroleum Exporting Countries-OPEC) ve İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) gibi örgütlerin ağırlığının artmasıyla, devletlerin birbirleri ile olan ilişkilerinin boyutu değişerek, çok boyutlu hale dönüşmüştür. Bu yüzden eğer bir X devleti, Y örgütüne üye olduğunda asgari seviyede çıkar sağlayacaksa veya örgüt içerisinde, küçük bir bölgede çıkarı varsa, X devleti Y örgütü ile ilişkilerini geliştirmekten çekinmemektedir. Bu durumda X devletinin, Y örgütü içerisinde, herhangi bir devletle, anlaşamaması veya başka bir alanda çıkar çatışmasının olması bir şeyi değiştirmemektedir. Öyle ki zaman zaman Rusya, NATO ile bazı antlaşmalar imzalamış ve ABD ise ŞİÖ'ye, gözlemci olmak yolunda başvuruda bulunmuştur (Ere, 2017: 89).

Günümüzde devletler arasında bu yönde karşılıklı işbirliğinin artması, ekonomik bütünleşmeyi güçlendirmiş (AB'de olduğu gibi) ve gümrük birliği gibi oluşumlar bölgesel işbirliğinin önemini arttırmıştır. Bu durum ise Türkiye'nin Batı ile siyasi, ekonomik ve kültürel alanda yapmış olduğu işbirliği çalışmalarını aksatmadan, ŞİÖ ile ilişkilerinin daha ileri seviyelere taşınmasına katkıda bulunmuştur.

Devletlerin siyasi ve sosyoekonomik kalkınmasında, içerisinde bulunduğu coğrafya, geçmişteki tarihi ve kültürel birikimi ile birlikte, hangi dine mensup olduğu en önemli belirleyici unsurlardandır. Bir devletin jeopolitikasının ve jeostratejisinin belirlenmesinde, o devletin hangi

bölgede bulunduğu ve hangi devletlere (kıtaları) komşu olduğu büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda İbni Haldun'un "*coğrafya kaderdir*" sözü ise meşhurdur.

2. ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN KURULUŞ GEREKÇELERİ VE TARİHSEL GEÇMİŞİ

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinin ardından Avrupa Topluluğu'nun (AT), yani bugünkü AB'nin gelişimi ve yapısı örnek alınarak dünyada birçok ekonomik bütünleşmeler meydana gelmiştir. Sovyetler Birliği yıkılmadan önce dünyadaki ekonomik entegrasyon ve bölgesel işbirliği çalışmaları devam ederken, 1990'lı yılların başında Sovyetler Birliği'nin yıkılması, dünyada çok büyük bir güç boşluğunu beraberinde getirmiş ve ABD hegemonyasının dünyada daha fazla hissedilmesine sebebiyet vermiştir. Bu durum ise, dünyada tek kutupluluğu doğurmuştur. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, AB ve NATO Avrupa'nın doğusundaki ülkeler ile işbirliğini arttırmaya başlamıştır. Buna karşılık Rusya kendi coğrafyasında, SSCB'den ayrılan ve yeni kurulan devletlerle, BDT'yi kurmuştur. 1992 yılında ise Türkiye ve Rusya'nın öncülüğünde, Karadeniz'e komşu olan ülkelerle birlikte Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) kurulmuştur (Marangoz ve Denizci, 2017: 76). Rusya BDT ülkeleri ile siyasi ve ekonomik işbirliğini arttırmak için 1995 yılında Kazakistan ve Belarus ile birlikte gümrük birliği antlaşması imzalamıştır. 1996'da Kırgızistan ve 1997'de Tacikistan bu birliğe dahil olmuşlardır. Rusya gerek bölgede, gerekse kurulan gümrük birliğini daha ileri seviyelere taşımak için 2000 yılında Kazakistan, Belarus, Kırgızistan ve Tacikistan'la Avrasya Ekonomik Topluluğu anlaşmasını imzalayarak, Avrasya Birliği'nin kurulması yolunda çabalarını hızlandırmıştır (İsmayil, 2016: 134). Rusya'nın bölge ülkeleri ile ekonomik entegrasyon çerçevesinde imzalamış olduğu en önemli antlaşma, 2014 yılında Kazakistan ve Belarus ile Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) kuruluş antlaşmasıdır (İsmayil, 2016 136). Rusya, Orta Asya'nın bölgesel güvenliğini tekeline almak yolunda, 2002 yılında Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan'la birlikte Kolektif Güvenlik Antlaşması Teşkilatı'nı kurmuştur. Rusya bu antlaşma çerçevesinde Tacikistan ve Kırgızistan'da askeri üs kurmuştur. (Türken, 2013: 129). Bu antlaşmanın hükümlerine göre üyelere birine saldırı olması durumunda, bu saldırı tüm üyelere yapılmış sayılacaktır (Uslu, 2018). Antlaşmadaki bu madde Rusya'nın kendi hinterlandındaki, ülkelere yapılabilecek her hangi bir saldırıya yönelik önceden önlem aldığını göstermektedir. Bu madde aynı zamanda NATO'nun meşhur 5. maddesi ile de benzerlik göstermektedir.

Orta Asya'da en büyük rekabet 20. Yüzyılın ortalarından itibaren Rusya ve ABD arasında yaşanmıştır. ABD, Rusya'nın Orta Asya'daki "*Arka Bahçe*" anlayışına şiddetle karşı çıkarak, Rus nüfuzunun bu bölgelerde artmasının önüne geçmeye çalışmaktadır. Bu nedenle Rusya,

Amerika'nın bu bölgedeki askeri faaliyetlerini “*Dondurulmuş Çatışmaları*” ısıtmaya ve istikrarsızlık yaratmak çerçevesinde, Rusya'nın deklare ettiği Kırmızı Çizgileri aşmak için NATO'nun kullanıldığını savunmaktadır. Bu değerlendirmeye paralel olarak Rusya'nın eski Devlet Başkanı Medvedev, 2008 yılında yaşanan Gürcistan Savaşı'nı, Rusya'nın 11 Eylül'üne benzeterek, bu savaşı provakatif bir eylem olarak savunmuştur (Çaşın, 2013: 56). Rus-Gürcü savaşının yaşandığı 2008 yılının Ağustos ayında ABD ve NATO gemileri, Türkiye'deki boğazlar üzerinden Gürcistan'a yardım götürmek istediğinde, Türkiye Montrö'ye sadık kalmış ve bu tavır ise Rusya tarafından memnuniyetle karşılanmıştır (Yalçınkaya, 2017: 5). Bu durum ise Türkiye'nin iki süper güç arasında, “*dengenin dengeleyicisi*” olarak konumunu muhafaza ettiğinin göstergesidir. Türkiye buna benzer bir ilişkiyi, ileriye dönük olarak uzun vadede NATO üyeliği ile birlikte ŞİÖ üyesi olarak da devam ettirebilir.

Soğuk Savaş döneminde Orta Asya'nın yaklaşık olarak tamamı, Baltık ve Balkan ülkelerinin ise bir kısmı, Sovyetler Birliği sınırları içerisinde bulunmuştur. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bu bölgelere olan ilgi başta ABD olmak üzere; Çin, AB, Türkiye ve İran gibi ülkeler tarafından oldukça artmıştır. Sebebi ise dağılan Sovyetler Birliği'nin sonucunda oluşan güç boşluğunu siyasi, ekonomik ve kültürel olarak dünyanın diğer aktörlerinin doldurmak istemeleridir. 20 ve 21. yüzyılda ekonominin lokomotifini enerji rezervleri belirlemektedir. Dünyada en fazla enerji tüketen iki ülke ise Çin ve ABD'dir, daha sonra ise AB ve Hindistan gelmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda kurulan devletler enerji rezervleri bakımında oldukça zengin ülkelerdir. Örneğin Sovyetler Birliği dağılmadan önce Hazar Havza'sı, Rusya ve İran olmak üzere iki ülke sınırları içerisinde bulunmaktaydı. Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Rusya ve İran olmak üzere Hazar Havzası'na kıyısı olan 5 ülke ortaya çıkmıştır. Hazar Havzası'nın içi ve bu Havza'ya kıyısı olan ülkeler, petrol ve gaz başta olmak üzere, diğer birçok maden bakımından oldukça zengin olduğu için bu ülkelere ve bölgeye olan siyasi ve ekonomik ilgide, 90'lardan sonra büyük bir patlama yaşanmıştır. Bu havza enerji rezervlerinin zenginliği açısından dünyada ikinci sırada yer almaktadır (Kocaman, 2018: 100). Öyle ki Hazar Havzası'nın taban ve yüzey olmak üzere doğal zenginliklerinin paylaşımı, bu Havza'ya kıyıdaş olan devletler tarafından uzun bir süre çözülememiştir. En son 2017 yılının sonunda Hazar'ın hukuki statüsünün belirlenmesine yönelik, Hazar'a kıyıdaş devletler arasında çözüme yönelik bir antlaşma imzalanmıştır (Suputnik, 2018). Tablo 1'de de görüldüğü gibi başta Rusya olmak üzere, Avrasya Bölgesi enerji rezervleri bakımında oldukça zengindir. Bu sebepten dolayı da Rusya'nın yoğun çabaları ile ŞİÖ bünyesinde 2013 yılında Enerji Kulübü yapısı inşa edilmiştir (Eren, 2017: 89). Türkiye, bu bölgenin enerji rezervlerinin Batı'ya taşınması noktasında köprü konumunda olduğu için

Türkiye'nin bu konumu, Rusya için oldukça büyük önem arz etmektedir. Türkiye ŞİÖ'de henüz diyalog ortağı olarak bulunmasına rağmen, Rusya'nın bu hedefi doğrultusunda da, ŞİÖ'nün Enerji Kulübü'nün 2017 dönem başkanlığına Türkiye seçilmiştir (Eren, 2017: 92).

Tablo 1. Hazar Havzası'na Kıyıdaş Ülkelerin 2016 Yılı Verilerine Göre Petrol ve Doğalgaz Rezervlerinin Görünümü

Ülkeler	Petrol (Bin Milyon Ton)	Dünya Geneli Toplam Yüzdesi	Doğalgaz (Trilyon Metre Küp)	Dünya Geneli Toplam Yüzdesi
Rusya	15.0	% 6.4	32.3	% 17.3
İran	21.8	% 9.3	33.5	% 18.0
Kazakistan	3.9	% 1.8	1.0	% 0.5
Türkmenistan	0.1	-	17.5	% 9.4
Azerbaycan	1.0	% 0.4	1.1	% 0.6
Genel Toplam	41,8	% 17,9	84,9	%45,8

Kaynak: BP 2017, Statistical Review of World Energy June,

Tablo 1 incelendiğinde görülmektedir ki Hazar Havzası'na kıyıdaş ülkeler arasında sırasıyla petrol rezervleri bakımında en zengin ülkeler İran, Rusya ve Kazakistan'dır. Doğalgaz rezervleri bakımından en zengin ülkeler ise İran (33.5 trilyon metreküp- tmk), Rusya (32.3 tmk) ve Türkmenistan'dır (17.5 tmk). Sonuç itibariyle Hazar Havzası'na komşu olan ülkeler, BP'nin verilerine göre, dünya toplam petrol rezervlerinin % 17,9'una sahip olmakla birlikte, dünya toplam doğalgaz rezervlerinin de % 45,8'ine sahiptir. Bu verilere göre devletlerin bölge üzerindeki güç mücadeleleri daha uzun yıllar devam edecektir.

Uluslararası aktörlerin bu bölge üzerinde siyasi ve ekonomik olarak nüfuzlarını arttırmak istemelerinin diğer bir önemli sebebi ise 90'lı yıllarda, bu bölgede kurulan genç devletlerin, iç ve dış tehditler karşısında milli bağımsızlıklarını tek başlarına koruyacak durumda olmamalarıdır. Öyle ki o yıllarda, bu devletler Rus baskısı altında uzun yıllar yaşamış ve bu sebepten dolayı da; gerekli siyasi, ekonomik, bilimsel ve sosyolojik yeterlilik bakımından kendi kendilerine yetebilecek duruma gelememişlerdir. Sovyet Rusya'sı özellikle bugünkü Türk Cumhuriyetleri üzerinde, Soğuk Savaş döneminde Ruslaştırma, Ortodokslarlaştırma yani Hıristiyanlaştırma gibi politikalar uygulamıştır (Eren, 2017: 78).

ŞİÖ'nün kuruluş gerekçesinin temelinde, Rusya ve Çin'in Batı'ya karşı birlikte hareket etmesi vardır. Öyle ki 1990'lı yılların ortalarına gelindiğinde, Rusya her ne kadar BDT'yi kurarak daha önce kendi sınırları içerisinde bulunan devletler üzerinde egemenliğini arttırmaya çalışsa da istenilen başarı elde edilememiştir. ABD aktörlüğünde AB ve NATO'nun nüfuz alanı Doğu Avrupa'da ve Kafkaslarda artmaya başlamıştır. Bu durum ise dünyada o yıllarda (1990-2000) tek kutuplu bir düzeni doğurmuştur. Bu gelişmeler yaşanırken Rusya ve Çin arasında sınır sorunları başta olmak üzere, Türk Cumhuriyetleri üzerinde jeostratejik ve jeopolitik olarak egemenlik

kurmak yolundaki rekabet ve/veya anlaşmazlık mücadelesi devam etmekteydi (Marangoz ve Denizci, 2017: 76). Rusya ve Çin arasında 4300 km'lik bir sınır bulunmaktadır. Dolayısıyla ŞİÖ kurulmadan önce bu iki süper güç arasında sürekli sınır anlaşmazlıkları yaşanmıştır. Öyle ki bu iki komşu arasında 1969 yılında Büyük Usuri Adası nedeniyle sıcak çatışma yaşanmıştır (Eren, 2017: 77). Bu gelişmeler yaşanırken Türk Cumhuriyetlerinin kendi aralarında da sınır anlaşmazlıkları başta olmak üzere birçok sorun ortaya çıkmıştır. Bu ülkeler kendi bölgeleri üzerinde egemenlik kurmaya çalışan uluslararası aktörler arasında sıkışıp kalmışlardır. Rusya ve Çin'in önderliğinde Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ın ŞİÖ'ye katılması kısmen de olsa bu ülkelere istikrar getirmiştir. Aksi takdirde tıpkı bugün Suriye meselesinde olduğu gibi, büyük güçler (ABD-Rusya) arasında ortaya çıkabilecek vekalet savaşlarından, küçük ülkelerin daha fazla etkilenmesi kaçınılmaz olabilecekti.

Rusya ve Çin'i birlik oluşturmak yolunda, birlikte hareket etmeye iten temel faktörlerden biri de Rusya, NATO'nun Karadeniz'de ve Doğu Avrupa'daki faaliyetlerini tehdit olarak algılamak, aynı tehdidin benzeri Çin içinde geçerliydi. ABD şimdi olduğu gibi geçmişte de Çin'i insan haklarını ihlal ettiği ve azınlıklara baskı yaptığı gerekçesiyle sürekli eleştirmiştir. Bu konuda 2018 yılının Kasım ayında, Pekin yönetiminin Uygur Türklerinin insani haklarını ihlal ettiğine yönelik, ABD'nin hem temsilciler meclisine hem de senatosuna kınama niteliğinde iki ayrı yaptırım tasarısı sunulmuştur (Uygurlar, 2018). Çin bunlardan rahatsız olurken, aynı zamanda ABD'nin Tayvan, Tibet ve Güney Çin bölgelerindeki politikalarından da oldukça rahatsızlık duymaktadır (Yardımcıoğlu ve Koçarslan, 2012: 165). Öyle ki ABD, Çin tarafından Tayvan'a yapılacak herhangi bir müdahaleyi savaş nedeni sayacağını açıklamıştır (Özdaşlı, 2012: 118). Türkiye ise Tayvan'ın Çin'le bütünlük bir şekilde, Çin'in toprak bütünlüğünden yana bir politika izlemektedir. Fakat Çin, Türkiye'nin Çin'e vermiş olduğu benzer desteği, Türkiye'nin Kıbrıs meselesinde vermemiştir. Yani Çin, geçmiş yıllarda Kıbrıs'ın Güney ve Kuzey olmak üzere ikiye ayrılmasına yönelik değil de Güney Kıbrıs Rum Yönetimi şeklinde tek bir bütün olarak kalmasını savunmuştur (Keyvan, 2016: 167).

Güvenlik boyutu bakımından ŞİÖ'nün oluşum süreci değerlendirildiğinde, Çin ve Rusya'ya yönelik tehdit ve tehditlerin ortak olması ŞİÖ'nün oluşum sürecini pekiştirmiştir. 1996 yılında Çin'in Şanghay şehrinde, bölgenin iki büyük aktörünün öncülüğünde, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın bir araya gelmesiyle Şanghay Beşlisi olarak adlandırılan örgüt resmen kurulmuştur. Bu tarihten itibaren ŞİÖ'nün iki önemli aktörü olan Rusya ve Çin arasındaki ekonomik işbirliği sürekli artmıştır. Öyle ki bu iki aktör birbirleri arasında uzun vadeli enerji boru hatlarının yapımı ve işletimi konusunda antlaşmalar imzalamışlardır. Benzerlik kurmak gerekirse AB'nin bugünkü seviyeye gelmesinde, Almanya ve Fransa faktörü ile ŞİÖ'nün gelişiminde Rus-

Çin ortaklığı büyük oranda aynıdır. 2017 yılında Rusya'nın, Çin'den yapmış olduğu ithalat 48,3 milyar dolarken, aynı yıl içerisinde Çin'e yapılan ihracat ise 38,9 milyar dolardır. Bu verilere göre Çin, Rusya'nın hem ithalatında hem de ihracatında birinci sırada yer almaktadır. Rusya genel olarak Çin'den hazır ilaçlar ithal ederken, karşılığında petrol ve petrol ürünleri ihraç etmektedir. (TİM, 2018).

Örgütün kuruluş gerekçesi birbirlerinin sınır güvenliklerini sağlamak, aralarındaki sınır anlaşmazlığına son vermek, ayrılıkçılık, radikalizm, terör ve uyuşturucu ile mücadele konusunda birlikte hareket etmektir. ŞİÖ 2001 yılında Özbekistan'ı, 2017 yılında ise Hindistan ve Pakistan'ı bünyesine dahil ederek üye sayısını sekize çıkarmıştır. Örgüt genişleme faaliyetleri çerçevesinde; Afganistan, Moğolistan, İran ve Belarus'u gözlemci olarak kabul ederken; Türkiye, Azerbaycan, Sri Lanka, Ermenistan, Kamboçya ve Nepal'i diyalog ortaklığına kabul etmiştir (SCO, 2017). ŞİÖ'nün iki önemli üyesi (Rusya, Çin) Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) 5 daimi üyesi arasındadır. Yani bu iki üyenin onayı alınmadan BMGK'dan herhangi bir karar çıkarılmamaktadır. Örgüt içerisinde Rusya, Çin, Hindistan ve Pakistan nükleer güce sahip olan ülkelerdendir. Bu durumda ŞİÖ, dünyada gerek iktisadi birleşme örgütleri gerekse kolektif savunma örgütleri içerisinde, nükleer başlık sayısı bakımından oldukça zengin bir örgüttür.

Tablo 2. Şangay İşbirliği Örgütü'nü Oluşturan Devletler

Üye Ülkeler	Katılım Tarihi	Gözlemci Ülkeler	Katılım Tarihi	Diyalog Ülkeleri	Katılım Tarihi
1. Çin	1996	Afganistan	2004	Türkiye	2012
2. Rusya	1996	Moğolistan	2004	Sri Lanka	2009
3. Kazakistan	1996	İran	2005	Azerbaycan	2015
4. Kırgızistan	1996	Belarus	2015	Ermenistan	2015
5. Tacikistan	1996			Kamboçya	2015
6. Özbekistan	2001			Nepal	2015
7. Hindistan	2017				
8. Pakistan	2017				

Kaynak: SCO. 2017 The Shanghai Cooperation Organisation

ŞİÖ'nün resmi dilleri İngilizce ile birlikte, Rusça ve Çince'dir. Örgütün iki daimi organı vardır. Bunlardan ilki Çin Halk Cumhuriyeti'nin başkenti Pekin'de bulunan Sekreterlik ve diğeri Özbekistan'ın Taşkent şehrinde yer alan, Terörizme Karşı Bölgesel Yapı'dır. Örgütün karar alma mekanizması, işleyişi ve toplantıları dört temel yapı üzerinden koordine edilmektedir. Bunlar Devlet Başkanları Konseyi, Hükümet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Temsilcilikler Konseyi ve Ulusal Koordinatörler Konseyi'dir (Yardımcıoğlu ve Koçarlan, 2012: 169).

ŞİÖ kurulduğu yıldan itibaren, adım adım ilerleyerek çeşitli antlaşmalar imzalamıştır. Bu antlaşmalar üye ülkeler arasında, sosyoekonomik ve kültürel işbirliğini arttırırken, sınır

anlaşmazlıklarına da son vermiştir. Bu çerçevede 2002 yılında Kırgızistan 125.000 hektar büyüklüğündeki bir bölgeyi Çin'e vermeyi kabul etmiştir (Özdaşlı, 2012: 112). Çin, ŞİÖ üyeleri arasında Kazakistan ve Tacikistan'la da sınır anlaşmazlıklarına son vermiştir. Buna göre Çin ve Kazakistan arasında sorunlu bölge olan 1000 kilometre karelik alanda anlaşma sağlanmıştır (Kazakistan % 56.9, Çin % 43.1 oranında toprak elde etmiştir). Çin ve Tacikistan arasındaki sınır bölgesinin çözümü ise Çin'in Tacikistan'a bir miktar toprak vermesi ile sağlanmıştır (Özdaşlı, 2012: 111). Böylece Çin 2002 yılından önce ŞİÖ üyeleri ile olan sınır problemlerini halletmiştir.

ŞİÖ kurulduğu yıldan itibaren birçok karar almıştır ve gelişimini adım adım sürdürmüştür. ŞİÖ'nün yıllara göre antlaşma çerçevesinde almış olduğu kararlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz. ŞİÖ'nün 1996 yılındaki ilk antlaşması, üyelerinin sınırlarındaki askeri bölgelerde güven artırıcı önlemlerle ilgilidir. 1997'de taraflar Rusya'nın başkenti Moskova'da, sınır bölgelerindeki asker sayılarının karşılıklı azaltılmasını taahhüt altına almışlardır. 1998'de Kazakistan'da yapılan zirvede, ŞİÖ üyeleri birbirlerinin egemenlik haklarına saygı duyacağına ve var olan problemleri barışçıl yollarla çözeceklerine dair anlaşmışlardır. Bu çerçevede; uyuşturucu ile mücadele, terörizm, silah kaçakçılığı gibi konularda işbirliğini arttırmışlardır. 1999 tarihinde Bişkek'te yapılan toplantıda, NATO'nun Yugoslavya'ya yapmış olduğu operasyon ve Özbekistan devlet başkanı İslam Kerimov'a yapılan suikast sert bir dille eleştirilmiştir (Özdaşlı, 2012: 11). 2000 yılında yapılan zirvede, Rusya'nın Çeçenistan ve Çin'in Doğu Türkistan ile var olan, etnik ve ayrılıkçı problemlerine yönelik, ŞİÖ üyelerinin barışçıl yollarla destek verecekleri kararlaştırılmış olup, buna ilaveten Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te bir Anti Terör Merkezi'nin kurulması kararlaştırılmıştır (Yardımcıoğlu ve Koçarslan, 2012: 167).

Örgüt ABD'nin 2001 yılında Afganistan'a düzenlemiş olduğu saldırıya pek müdahale etmemiştir. Bu çerçeveden ABD Kırgızistan'ın Manas ve Özbekistan'ın Hanabad üslerini kullanmıştır. ŞİÖ daha sonraki yıllarda yapmış olduğu zirve toplantılarında, ABD'ye Kırgızistan ve Özbekistan'daki üslerini kapatma çağrısında bulunmuştur. Nitekim ABD, 2005'de Hanabad üssünü ve 2009'da da Manas üssünü kapatmıştır (Özdaşlı, 2012: 115). ŞİÖ bulunduğu bölge ile işbirliğini daha da ileriye götürebilmek ve üye sayısını arttırabilmek için 2004 yılında Taşkent'e yapmış olduğu zirvesinde, diğer ülkelere yönelik 'Gözlemci Ülke Mekanizması' hayata geçirmiş, ayrıca 2008 yılında da 'Diyalog Ortaklığı Statüsüne' ilişkin kararlar alınmıştır. 2008 yılında Doşambe'de, Rusya'nın Gürcistan'a düzenlediği operasyonlar değerlendirilmiş, Rusya'nın Gürcistan ile yaşadığı Güney Osetya sorunu konusunda Rusya'ya tam destek açıklamasında bulunulmuştur (Özdaşlı, 2012: 115). Örgüt daha sonraki zirvelerde güvenlik çerçevesinde, siyasi ve iktisadi kalkınmayla ilgili birçok karar almakla birlikte bazı ülkelere, gözlemci üyelik, bazılarına da diyalog ortaklığı statüsü vermiştir. Örneğin, 2011 yılında Türkiye'nin yapmış olduğu

diyalog ortaklığı başvurusu, ŞİÖ tarafından 2012 yılında kabul edilmiştir. Ayrıca örgütün 2012 yılı zirvesinde terörle mücadele kapsamında, başka bir ülkenin Suriye'ye müdahale etmesinin doğru olmadığı vurgulanarak, Suriye'nin toprak bütünlüğünden yana olunduğu savunulmuştur (Özdaşlı, 2012: 116). ŞİÖ'nün en son yapmış olduğu 18. Liderler Konseyi Toplantısı 2018 yılının Haziran ayında Çin'de yapılmıştır. Toplantının önemli maddeleri, taraflar arasındaki güvenlik ve serbest ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik, işbirliğinin artırılmasından ibarettir (Şahin, 2018).

ŞİÖ'nün almış olduğu kararlar sadece güvenlik ve terörle mücadele ile sınırlı değildir. Üyeler arasında karşılıklı siyasi, ekonomik, kültürel, sanatsal ve bilimsel işbirliğinin geliştirilmesine yönelik çabaları görmek mümkündür. Bu çerçevede geçmiş zirvelerde olduğu gibi, özellikle 2016 yılında yapılan zirvede, Taşkent Deklarasyonu adı altında, 2025 yılına kadar, ŞİÖ'nün bölgesel bütünlüğünün ve bölgesel kalkınmışlığının artırılması yolunda birçok hedef belirlenmiştir (Eren, 2017: 83).

ŞİÖ gerek kendi güvenliğini sağlamak, gerekse NATO üzerinden ABD ve diğer rakiplerine gözdağı vermek için zaman zaman askeri tatbikatlar düzenlemektedir. Bu tatbikatların ilki 2003'te Çin ve Kazakistan'da yapılmıştır. Tatbikatın 2003 yılında Gürcistan'da gerçekleşen, Gül Devrimi'nin yapıldığı yılda yapılması ise oldukça manidardır. Çünkü o yıllarda, Gürcistan'da iki grup ortaya çıkmış, biri Batı yanlısı diğeri ise Rus yanlılarından oluşmaktaydı. Tatbikatın ikincisi, 2005'te Çin'in Shandong ve Rusya'nın Vladivostok bölgesinde yapılmış olup, bu ve bundan sonraki tatbikatlar Barış Misyonu olarak adlandırılmıştır. Üçüncü tatbikat 2007'de, Rusya'nın Ural Dağları'nda "*Barış Misyonu 2007*" olarak gerçekleştirilmiştir. Dördüncü, beşinci ve altıncı tatbikatlar ise 2012'de Tacikistan'da, 2014'de Duşanbe'de yapıp son tatbikat ise 2016'da gerçekleştirilmiştir (Eren, 2017: 83). ŞİÖ'nün bu ve buna benzer tatbikatları değerlendirildiğinde, NATO'ya karşıt olarak kurulduğu, NATO gibi bir askeri ittifaktan ibaret olduğuna dair yorumlar yapılmaktadır. Bu yorumlara ise ŞİÖ temsilcileri zaman zaman karşı çıkmaktadırlar. 2006 yılında Moskova'nın ŞİÖ dimi temsilcisi olan Grigory Loginov'un, Pekin'de yapmış olduğu açıklamaya göre, ŞİÖ'nün askeri bir bloğa dönüştürülmesi gibi bir hedeflerinin olmadığı, fakat yükselen aşırıçılık ve terörizm tehdidi sebebiyle silahlı kuvvetlerin tam kapasite ile hazır bulunması gerektiği vurgulanmıştır. Bu ifadeye benzer bir görüş 2005 yılında Rusya Savunma Bakanı Segey İvanov tarafından yapılmıştır. İvanov'a göre ŞİÖ'nün yapmış olduğu tatbikatlar üçüncü ülkeleri hedef almamaktadır, bu sebepten dolayı da ŞİÖ askeri bir blok değildir (Özdaşlı, 2012: 119).

3. ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN KURULUŞ VE OLUŞUMU BAKIMINDAN ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN SINIFLANDIRILMASI

Dünyada bölgesel işbirlikleri çerçevesinde kurulan, uluslararası örgütleri analiz etmeye çalıştığımızda, sorulması gereken soru; ŞİÖ, AB gibi sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik çıkarlar çerçevesinde kurulmuş bir örgüte mi benzemektedir? Yoksa ŞİÖ, NATO gibi güvenlik çerçevesinde askeri ittifaklara dayalı bir örgüt yapısına mı benzemektedir? Bu soruya cevap verebilmek çerçevesinde, öncelikle dünyada oluşan uluslararası iktisadi birleşmelerin safhalarını detaylandırmamız gerekmektedir. Bunlar ise genel olarak altıya ayrılmaktadır (Ertürk, 2015):

- Tercihli Ticaret Anlaşmaları; Anlaşmaya katılan ülkelerin tek taraflı veya karşılıklı olarak bazı mallarda tarife uygulamalarıdır.
- Serbest Ticaret Bölgesi; Anlaşmaya taraf olan ülkelerin kendi sınırlarında ortak, fakat kendi sınırlarının dışında serbest gümrük politikalarının bulunmasıdır. (LAFTA, EFTA, AET gibi)
- Gümrük Birliği; Birlik içinde ve dışında ortak gümrük tarifelerinin imzalanması.
- Ortak Pazar; Gümrük birliği ve bununla birlikte, birlik içinde; mal, hizmet ve sermaye gibi üretim faktörlerinin de serbest hareket etmesidir.
- Ekonomik ve Parasal Birlik; Anlaşmaya taraf olan ülkelerin ortak pazar ile birlikte, ortak para ve maliye politikalarının bulunmasıdır (ortak merkez bankası gibi).
- Siyasal Birli; Birlik içerisindeki ülkelerin siyasi olarak, ortak hareket edebilmeleridir (bu günkü AB'nin yapısı).

Yukarıda anlatılan ekonomik bütünleşme çerçevesinde kurulan birliklerin, başarıya ulaşabilmesi ve/veya ekonomik kalkınmışlıklarını sürdürülebilir kılmalarının temel sebepleri, birliğe dahil olan üyelerin; dini, kültürel, tarihsel, coğrafi ve ekonomik seviyelerinin birbirlerine yakınlığı ile doğru orantılıdır. Örneğin; AB'nin bugünkü gelmiş olduğu seviyenin temelinde, AB'nin kuruluş yıllarında, birliğe dahil olan ülkelerin seviyelerinin birçok alanda, birbirlerine yakın olmalarındandır (Yalçınkaya, 2017: 9). Bununla birlikte bütünleşmeye dâhil olan devletlerin sosyal ve hukuksal mevzuatlarının da birbirlerine yakın olması gerekmektedir. Tıpkı AB örneğinde olduğu gibi. Eğer birliğe katılacak üyelerin hukuksal altyapıları, birlik içerisindeki üyelere yakın değilse, birliğe sonradan dahil olacak üyelerin, tıpkı AB müktesebatında olduğu gibi adaylık süreçlerinde uyumlu hale getirilmeye çalışılmalıdır (Yalçınkaya, 2017: 10). Bu sebepten dolayı da ŞİÖ'nün, AB standartlarında bir ekonomik bütünleşme seviyesini yakalaması mümkün gözükmemektedir. Fakat bununla birlikte ŞİÖ'nün gücünü değerlendirirken, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin iki daimi üyesinin Rusya ve Çin olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca

dünyada nükleer silahlara sahip olan ülkeler arasında ŞİÖ'nün 4 önemli üyesi Çin, Rusya, Pakistan ve Hindistan bulunmakla birlikte, şimdi gözlemci üye olan, gelecekte ŞİÖ üyesi olması beklenen İran'ı da (nükleer silah üretmesi durumunda) gözden kaçırmamak gerekir. Dünya 2008 ekonomik krizinden sonra çok yönlü bir ticari ilişkiye girmiştir. Bu ticari ilişkinin ağırlık merkezi ise daha çok Çin, Hindistan, Japonya ve Rusya'nın başını çektiği Asya Pasifik ve Avrasya'ya kaymıştır. Avrasya'nın % 74'ü ŞİÖ sınırları içerisinde bulunmaktadır. Bu nedenle ŞİÖ bölgesel entegrasyon bağlamında dünyanın en büyük coğrafi alanını kapsamaktadır. Yani ŞİÖ'ye gözlemci ülkelerin katılması sonucunda, ŞİÖ'nün sınırları Hint Okyanusu ve Orta Doğu'ya kadar uzanacaktır. Örgütün üye ve gözlemci üyelerinin petrol rezervlerinin toplamı, dünya petrol rezervlerinin % 17,5'ine denk gelirken, bu oran gaz rezervlerinde % 45'tir (bu veriler Tablo 1'de detaylandırılmıştır). Örgütü nüfus bakımından ele aldığımızda, yaklaşık olarak önümüzdeki 10 yıl içerisinde örgütün nüfusunun, dünya nüfusunun yarısına ulaşması muhtemel gözükmektedir ki bu da üretim ve tüketim demektir (Işık, 2016: 156).

ŞİÖ'nün bugün itibariyle geldiği durum değerlendirildiğinde, ŞİÖ üyeleri arasında sınır güvenliklerini sağlamış, karşılıklı güven artırıcı gerekli alt yapıyı oluşturmuştur. Yani ŞİÖ bugünkü AB seviyesinde olmasa da yaklaşık olarak 1950 ve 1970'li yıllar arasındaki EFTA, NAFTA ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) başarı seviyesini yakalamış durumdadır.

Bu durumda ŞİÖ her ne kadar güvenlik ve savunma çerçevesinde, NATO'ya karşıt olarak kurulmuş olsa da aynı zamanda bölgesel ekonomik işbirliği örgütü örneğini göstermektedir. Fakat örgütün kuruluşu, gelişimi ve uygulamış olduğu kararlar bakımından; ŞİÖ ne tam NATO'ya, ne de tam AB'ye benzemektedir. Dünyada ŞİÖ'nün kendine özgü bir gelişim süreci ve stratejik hedefleri mevcuttur. Bu değerlendirme ile birlikte ŞİÖ'yü dünyada mutlaka bir örgütle kıyaslamak gerekirse; Rusya ve Çin'in oluşturmuş olduğu ittifakın, ABD ve NATO politikalarının bir yansımasının sonucunda meydana geldiği söylenebilir. Öyle ki bunun en belirgin örneği, 2005 yılında Astana'da yapılan ŞİÖ zirvesinde görülmektedir. Zirve sonrasında yapılan açıklamaya göre, ABD'ye ŞİÖ üyelerinin topraklarındaki askeri varlığına son vermesi çağrısında bulunulmuştur. Diğer taraftan ŞİÖ, her ne kadar AB gibi ekonomik bütünleşmeye önem verse de, AB'den farklı olarak daha çok köktencilik, terörizm ve ayrılıkçılık olmak üzere güvenlik konularına önem vermektedir (Erşen, 2013: 20). Bu durum ise 21. Yüzyılda normal karşılanabilir. Çünkü özellikle 11 Eylül saldırıları ve Arap Baharı'ndan (Kış) sonra dünyada çok yönlü göç hareketleri meydana gelmiştir. Muhtemel olarak önümüzdeki 10-20 yıl içerisinde AB'ye daha fazla göç olacaktır. Bu durum ise günümüzde AB içerisinde yükselen ırkçılığı daha da körükleyecektir. Bu senaryo karşısında AB'nin ilerleyen yıllarda, dağılma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaması için AB'nin ayrılıkçılık ve milliyetçilik konularına yönelik daha birleştirici ve

bütünleştirici adımlar atması gerekir.

4. TÜRKİYE'NİN ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ ÜYELERİYLE EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Türkiye coğrafi konum açısından NATO'nun Doğu'sunda, ŞİÖ'nün Batı'sında yer alan, aynı zamanda da NATO'ya üye ve ŞİÖ'nün de diyalog ortağıdır. Bu sebepten dolayı Türkiye Doğu ile Batı arasında her türlü; mal, hizmet ve sermayenin ekonomik olarak daha makul fiyata geçişi konumundadır. Bu konum genel olarak köprü ve/veya transit geçiş yeri olarak adlandırılmaktadır. Bir ülkenin ithalat ve ihracat bölgelerine yakınlığı ve ya köprü konumunda olması mal, hizmet ve sermayenin taşıma maliyetlerini düşürdüğü gibi bu taşınan malların güvenliğini de arttırmaktadır. Örneğin Hazar Bölgesi'nin enerji rezervleri, Rusya üzerinden Balkanlar'dan (ve/veya Ukrayna üzerinden), Avrupa'ya taşındığında güvenlik riskiyle birlikte maliyet de artmaktadır. Çünkü Avrupa açısından Rusya başta olmak üzere, Doğu Avrupa ülkeleri (Ukrayna krizi), Türkiye'ye oranla daha uzak ve istikrarsızdırlar. Bu durum Orta Doğu ve Doğu Akdeniz enerji kaynaklarının, Batı'ya taşınması ile de benzerlik göstermektedir. Yani Suriye meselesi gibi benzer sebeplerden dolayı Türkiye; transit geçiş ülkesi olarak, Doğu ile Batı arasında, rakiplerine oranla daha istikrarlı ve enerji transferi açısından da daha yakındır.

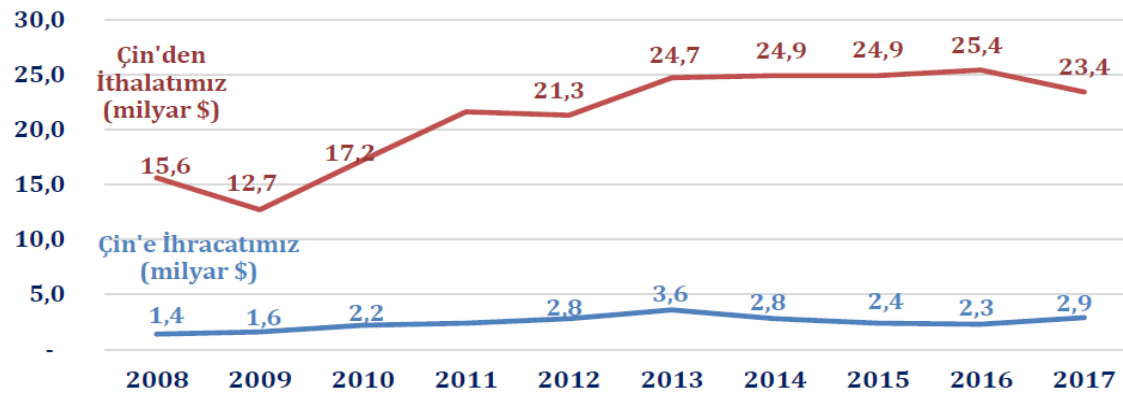
Türkiye ŞİÖ'nün diyalog ortağıdır. ŞİÖ'ye göre örgüte diyalog ortağı olarak kabul edilenlerin herhangi bir karara imza atmaya yetkileri yoktur. Diyalog ortaklığı, örgütle işbirliği yapmanın ilk basamağını oluşturmaktadır. Diyalog ortakları belirli toplantılara katılabilirler, görüş bildirebilirler yani bir nevi danışma niteliğindedir (Özdaşlı, 2012: 115). Türkiye kendi hinterlandında denge ve karşılıklı çıkar çerçevesinde ŞİÖ ile olan ilişkilerini geliştirmelidir. Yani ilk etaptaki hedef, diyalog ortaklığını gözlemci statüsüne çıkartmak olmalıdır. Türkiye'nin ŞİÖ ile ilişkilerinin geliştirilmesi çerçevesinde en önemli husus ithalat ve ihracat dengesinin korunması ve mümkün olduğu kadarıyla, dış ticaretin Türkiye'nin lehine (yani daha fazla ihracat) olacak şekilde adımların atılmasıdır. Veriler analiz edildiğinde Türkiye'nin ŞİÖ üyeleri ile olan dış ticaretinde ithalat fazla, ihracat ise az gözükmektedir. Genel olarak ekonomik entegrasyon ve bölgesel bütünleşme hareketleri çerçevesinde daha fazla üretim yapan ülkelerin malları, daha az üretim yapan ülkelerin piyasalarında serbestçe dolaşabilmektedir. Örneğin LAFTA'nın kuruluşu ve gelişimi incelendiğinde, LAFTA istenilen seviyede gelişme gösterememiştir. Çünkü Latin Amerika ülkeleri daha çok ABD'den korunmak için bir birlik oluşturmuşlardı (Dedeoğlu, 2013). Fakat LAFAT içerisinde serbest dolaşabilecek yeterli miktarda mal, hizmet ve sermaye hareketliliği olmadığı için bu durum daha çok ABD'nin işine yaramıştır. Yani ABD malları LAFTA içerisinde rahatlıkla pazar bulmuştur. Bu durumda Türkiye'nin, ŞİÖ üyeliği çerçevesinde böyle bir hataya (LAFTA birliğinde olduğu gibi) düşmemesi için Türkiye iç üretimini ivedilikle

arttırarak, ŞİÖ üyeleri ile olan dış ticaretini lehine çevirmeye çalışmalıdır.

Bu yüzden Türkiye, ŞİÖ ile olan ekonomik bütünleşme çerçevesinde, özellikle Çin ve Hindistan mallarının Türkiye piyasasına yönelik bir tehdit oluşturmaması için gerekli tedbirleri önceden almalıdır. Türkiye ŞİÖ ile üyelik ve/veya ekonomik işbirliğini geliştirirken, örgüt üyelerine ne kadar ihracat yapabileceği oranda mesafe katetmelidir. Türkiye'nin yeterli miktarda mal üretmesi durumunda, ŞİÖ bu malların satılabileceği büyük bir pazar konumundadır.

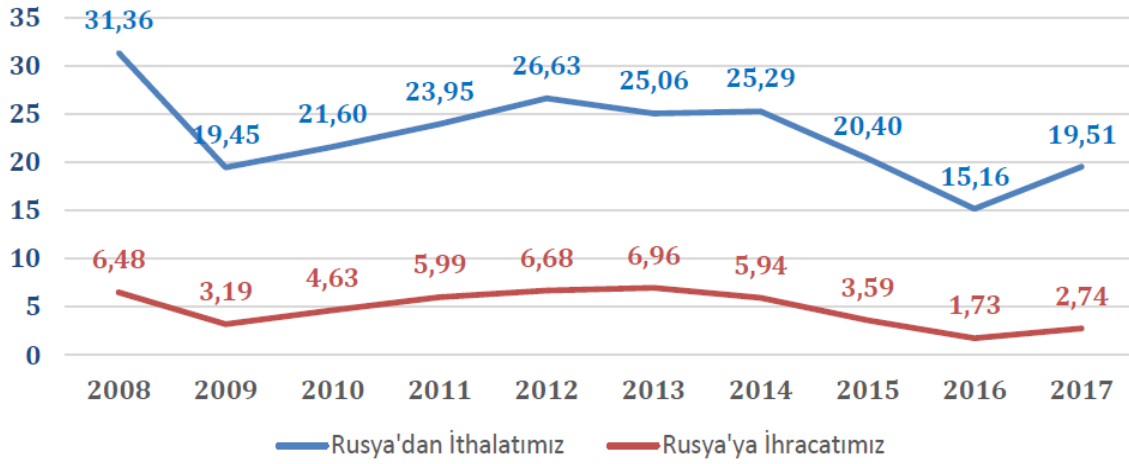
ŞİÖ üyelerinin ekonomik büyüklüğü, sosyal ve siyasal durumları genel olarak değerlendirildiğinde, bu üyeler arasında en büyük potansiyele Çin sahiptir. Çin dünyada 1,382 milyar nüfusu ile 9,6 milyon kilometre karelik bir alanı kaplamaktadır. Çin'in 2017 yılı itibariyle gayri safi yurt içi hasılası (GSYİH) 11,9 trilyon dolar olmakla birlikte, Çin'de kişi başına düşen milli gelir 8.583 dolardır. Grafik 1'de de gösterildiği gibi Türkiye'nin Çin'e yapmış olduğu ihracat 2,9 milyar dolarken, Çin'den yapılan ithalat ise 23,4 milyar dolardır. Bu durumda Çin ile Türkiye arasında, Türkiye'nin aleyhine işleyen çok yüksek oranda dış ticaret açığı söz konusudur. Türkiye İhracatçılar Meclisi'nin (TİM) verilerine göre, 2008 ve 2016 yılları arasında Türkiye ve Çin arasındaki ikili ticaret ilişkisi genel olarak artmıştır (Tim, 2018).

Grafik 1. Türkiye ve Çin Arasındaki İkili Ticaret (milyar dolar cinsinden)

Kaynak: ÇİN. Ülke Bilgi Notu, 2018, Türkiye TİM

ŞİÖ'nün kurucu üyelerinden olan Rusya'nın nüfusu 146,5 milyondur. Bu ülkenin 2017 yılı itibariyle GSYİH'sı 1,469 trilyon dolar olmakla birlikte, ülkedeki kişi başına düşen milli gelir ise 11.441 bin dolardır. Tıpkı Çin örneğinde olduğu gibi, Türkiye ve Rusya arasında, Türkiye'nin aleyhine işleyen büyük bir dış ticaret açığı vardır (TİM, 2018). Grafik 2'ye göre 2017 yılı itibariyle, Türkiye'nin Rusya'dan ithalatı 19,51 milyar dolar olmakla birlikte, Rusya'ya yapılan ihracat ise 2,74 milyar dolardır. TİM'in verilerine göre, 2008 ve 2017 yılları arasında Türkiye ve Rusya arasındaki ikili ticarete, sürekli iniş ve çıkışlar yaşanmıştır. 24 Kasım 2015 yılında taraflar arasında yaşanan uçak krizinden, ikili ticaret ilişkileri çok büyük zarar görmüştü.

Grafik 2. Türkiye ve Rusya Arasındaki İkili Ticaret (milyar dolar cinsinden)

Kaynak: Rusya. Ülke Bilgi Notu, 2018, TİM

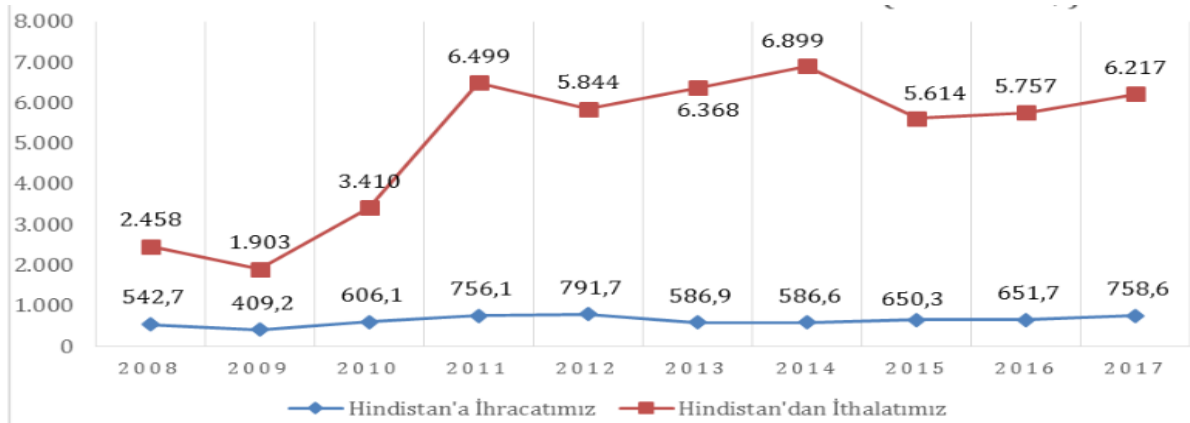
Gerek Soğuk Savaş döneminde, gerekse sonrasında Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkiler hep inişli ve çıkışlı olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Türkiye, Sovyet Rusya'sına genel olarak tehdit algısı çerçevesinde yaklaşmıştır. Sovyet Rusya'sı dağıldıktan sonra, Türk-Rus ilişkileri 2000'li yılların başına kadar yavaş bir şekilde ilerlemiştir. Rusya'nın Türkiye'ye yönelik uygulamış olduğu genel politika; Türkiye'nin siyasi, ekonomik, kültürel ve dinsel ağırlığının Türk Cumhuriyetleri üzerinde artmamasına ve durdurmaya yöneliktir. Çünkü her ne kadar Sovyetler Birliği dağılmış olsa da Rusya'nın ekonomisi bu bölgelerin enerji rezervlerine bağımlıdır. Rus ekonomisinin sürdürülebilir bir büyüme ve kalkınma sağlayabilmesi için Orta Asya'nın doğal kaynaklarının (özellikle Türk Cumhuriyetlerinin), Rusya'nın yapmış olduğu ve yapacağı enerji boru hatları ile dış pazarlara ulaştırılması gerekir. Bu sebepten dolayı da bu bölgeler Rusya için vazgeçilmezlik arz etmektedir.

Bu iki ülke arasındaki ilişkiler yaklaşık olarak son 10 yıl içerisinde çok hızlı bir gelişme göstermiştir. Öyle ki Türkiye yıllık doğalgaz talebinin yaklaşık %53'ünü ve petrol talebininse %19'unu bu ülkeden karşılamaktadır (TPAO, 2017). İki ülke arasında enerji alanında işbirliğini arttırmak için Mavi Akım, Türk Akımı gibi enerji boru hatları inşa edilmiştir. Taraflar bununla da yetinmeyip 2010 yılında karşılıklı vizeleri kaldırarak, her yıl kendi aralarında, düzenli bakanlar kurulu düzenlemeyi taahhüt etmişlerdir. Daha sonraki yıllarda nükleer santral yapımı ve S-400 savunma sistemi alımı gibi anlaşmalar imzalanmıştır. Son yıllarda Türkiye ve Rusya arasında, Suriye meselesi başta olmak üzere çok boyutlu bir ilişki söz konusudur. Türk-Rus işbirliğini artarak devam etmesi durumunda, Türkiye'nin ŞİÖ ile ilişkilerine olumlu katkıda bulunması muhtemel gözükmektedir.

ŞİÖ içerisinde Çin'den sonra en kalabalık nüfusa sahip olan Hindistan'ın, GSYİH'sı

2.266 milyar dolardır. Hindistan'ın ithalatında Çin, birinci sırada yer alırken (2017'de 72,0 milyar dolar), ihracatında ise birinci sırada ABD gelmektedir (46,1 milyar dolar). 2017 yılı TİM'in verilerine göre Türkiye'nin Hindistan'a ihracatı 0,8 milyar dolarken, aynı yılki ithalatı ise 6,2 milyar dolardır. Grafik 3'te de görüldüğü gibi 2010 yılından sonra, Türkiye'nin Hindistan'dan yapmış olduğu ithalatında çok yüksek bir sıçrama söz konusudur. İthalattaki bu yükseliş genel olarak günümüze kadar devam etmiştir. Türkiye ve Hindistan arasında da, Türkiye'nin dezavantajına yönelik bir dış ticaret açığı mevcudiyetini korumaktadır.

Grafik 3. Türkiye ve Hindistan Arasındaki İkili Ticaret (milyar dolar cinsinden)

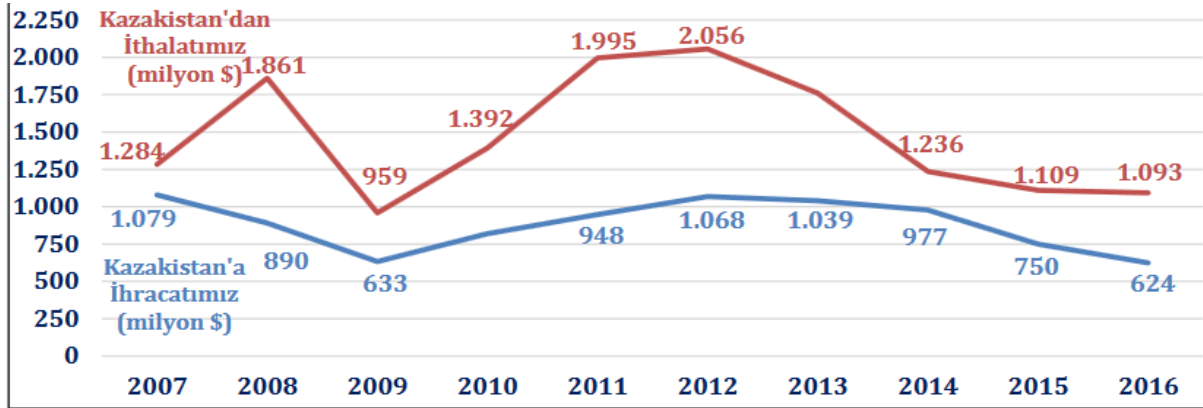

Kaynak: Hindistan. Ülke Bilgi Notu, 2018, Türkiye TİM

ŞİÖ'nün ilk kurucularından olan Kazakistan 18 milyona yakın nüfusu ile Orta Asya'da nüfusuna göre yüz ölçümü bakımında en büyük ülkedir. Özellikle petrol rezervleri bakımından zengin olan Kazakistan'ın 2016 yılı verilerine göre GSYİH'sı 128 milyar dolar olup, ülkedeki kişi başına düşen milli gelir ise 7.138 milyar dolardır. İthalatının büyük bir bölümünü ŞİÖ üyeleri içerisinde Rusya (9,1 milyar dolar) ve Çin'e (3,6 milyar dolar) yapan Kazakistan, ihracatının büyük bir bölümünü ise sırasıyla İtalya, Çin ve Rusya'ya yapmaktadır (TİM, 2018). Grafik 4'te de görüldüğü gibi 2007 ve 2016 yılları arasında Türkiye ve Kazakistan arasındaki ikili ticarete sürekli dalgalanmalar meydana gelmiştir. TİM'in verilerine göre Türkiye, Kazakistan'a 2016 yılında 624 milyon dolar ihracat yapmış, aynı yıl Türkiye'nin Kazakistan'dan İthalatı ise 1,1 milyar dolardır.

Kazakistan nükleer enerjinin yakıtında önemli bir ham madde olan, dünya uranyum rezervlerinin yaklaşık % 15'ine sahiptir, bu sebeple de 2009 yılından itibaren dünyada en büyük uranyum üreticisi ülkeler konumundadır (Budak, 2013: 130). Kömür rezervleri bakımından da oldukça zengin olan Kazakistan, 2016 yılında en çok kömür ihracatı yapan ülkeler sıralamasında dünyada sekizinci sırada yer almaktadır (IEA, 2017: 17).

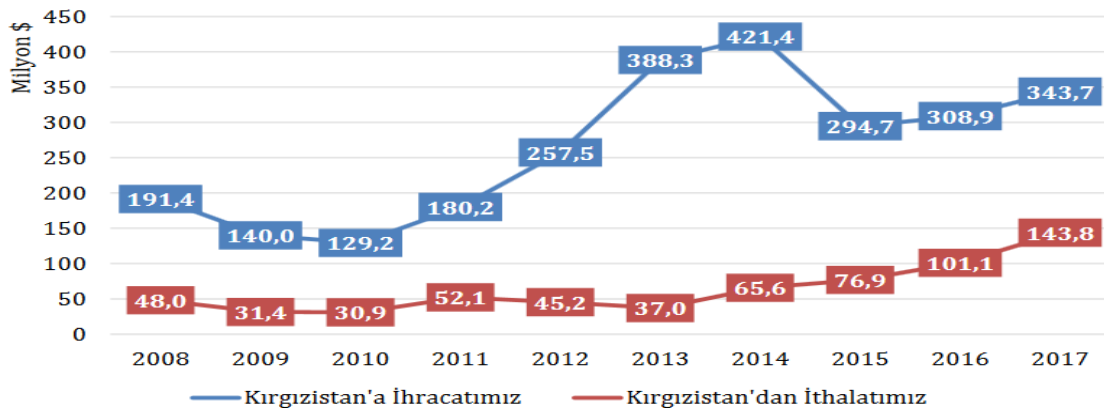

Grafik 4. Türkiye ve Kazakistan Arasındaki İkili Ticaret (milyon dolar cinsinden)

Kaynak: Kazakistan. Ülke Bilgi Notu, 2018, TİM

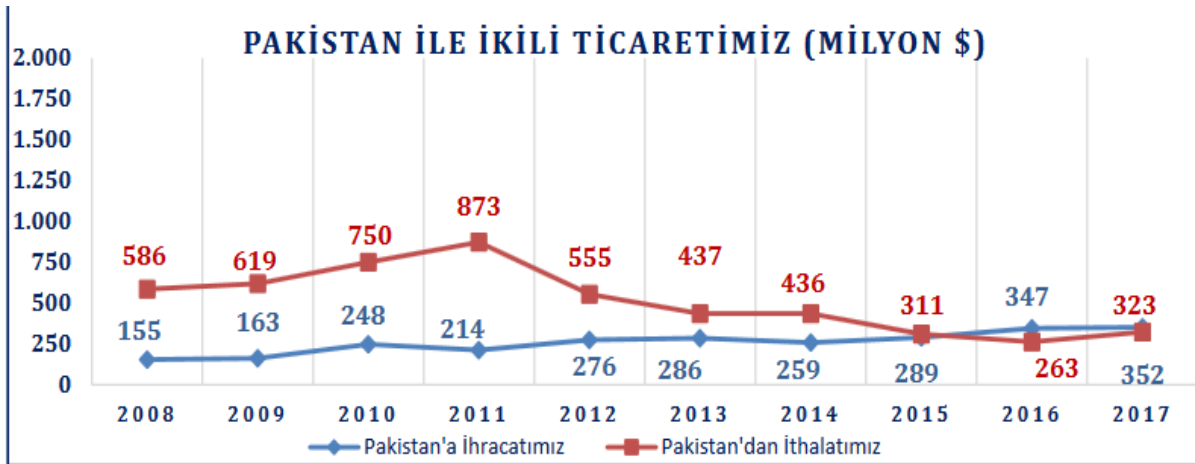
ŞİÖ üyeleri içerisinde Kırgızistan genel itibariyle petrol ve gaz rezervleri bakımından pek zengin olmayıp, fakat hidroelektrik enerjisi potansiyeli açısından oldukça verimli su kaynaklarına sahiptir. Yaklaşık nüfusu altı milyonun üzerinde olan Kırgızistan'ın 2017 yılı itibariyle GSYİH'sı 7,56 milyar dolardır. Kırgızistan ithalatının büyük bir bölümünü sırasıyla Çin, Rusya ve Kazakistan'dan yapmaktadır. Bu ülkenin ithalata dayalı ürünleri ise genel olarak; petrol yağları, Kauçuk/plastik ayakkabılar ve çeşitli ilaçlardır. Kırgızistan'ın ihracatındaki başlıca ülkeler ise sırasıyla; İsviçre, Kazakistan ve Rusya'dır. Kırgızistan 2017 yılında İsviçre'ye 700,4 milyon dolar değerinde altın ihracatı yapmıştır (TİM, 2018). Bu ülkenin diğer zenginlikleri arsanda önemli miktarda altın rezervine sahip olduğu Kumtor bölgesi gözden kaçırılmamalıdır. Kırgızistan'ın Kumtor bölgesi dünya altın rezervleri arasında sekizinci sırada yer almaktadır (Budak, 2013: 131).

Türkiye Kırgızistan'ın ithalatında 4. sırada yer almaktadır. ŞİÖ üyeleri arasında dış ticaretin, Türkiye'nin lehine olduğu ülkelerden biri Kırgızistan'dır. Fakat iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi ise oldukça düşüktür. Grafik 5'te de görüldüğü gibi, Türkiye'nin Kırgızistan'dan ithalatında, genel olarak sürekli bir artış söz konusudur. Fakat buna rağmen, Türkiye'nin Kırgızistan'a yaptığı ihracat, ithalattan daima fazla olmuştur. 2017 yılında Türkiye, Kırgızistan'a 343,7 milyon dolar ihracat yaparken, aynı yıl 143,8 milyon dolarlık ithalat yapılmıştır (TİM, 2018).

Grafik 5. Türkiye ve Kırgızistan Arasındaki İkili Ticaret (milyon dolar cinsinden)

Kaynak: Kırgızistan. Ülke Bilgi Notu, 2018, TİM

2017 yılında ŞİÖ bünyesine dahil olan, aynı zamanda Türkiye ile birlikte Gelişen Sekiz Ülke'nin (Developing Eight D-8) kurucularından olan Pakistan'ı GSYİH'sı 305 milyar dolardır. Bu ülkenin ithalatındaki başlıca 3 ülke sırasıyla; Çin, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve ABD'dir. İhracatında en önde gelen ülkeler kısmen benzerlik göstermekle birlikte sırasıyla; ABD, BAE ve Çin'dir. Grafik 6'ya göre 2011 yılından sonra, Türkiye'nin Pakistan'a yapmış olduğu ihracatında büyük bir düşme yaşanmıştır. Son yıllarda iki ülke arasındaki ikili ticarete, ithalat ve ihracat rakamları yaklaşık olarak birbirlerine yakındır. Bu ikili arasında her ne kadar dış ticaret hacmi az olsa da bir dış ticaret dengesi vardır. 2017 yılında Türkiye'nin Pakistan'a yapmış olduğu ihracat 323 milyon dolarken, ithalat ise 352 milyon dolardır. (TİM, 2018).

Grafik 6. Türkiye ve Pakistan Arasındaki İkili Ticaret (milyon dolar cinsinden)

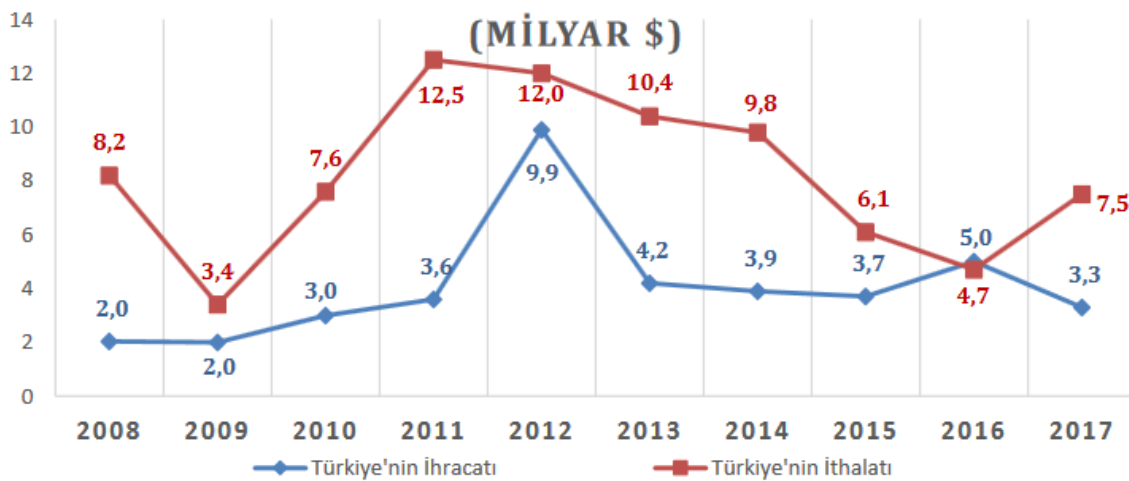
Kaynak: Pakistan. Ülke Bilgi Notu, 2018, TİM

ŞİÖ üyelerinden olmayıp, ŞİÖ'ye gözlemci olan ülkelerden biri İran'dır. Bu ülke, Türkiye ile oldukça yoğun ilişkilere sahiptir. Bu sebeple ilerleyen yıllarda üyeliğine kesin gözle bakılan, İran'la ilgili de mutlaka değerlendirme yapmak gerekir. ŞİÖ'ye olası bir İran üyeliğinde, ŞİÖ'nün sınırları direk olarak Türkiye'ye kadar dayanmış olacaktır. Bu durum Türkiye'nin jeopolitik ve

jeostratejik konumunu doğrudan etkileyecektir. Yaklaşık Türkiye kadar nüfusu olan İran'ın 2017 yılındaki GSYİH'sı 427,7 milyar dolardır (TİM, 2018).

Türkiye, İran'ın ithalatında 4. sırada yer alırken, ihracatındaysa 2. sırada yer almaktadır. İran'ın ithalat yaptığı başlıca ülkeler sırasıyla; Çin, BAE, Güney Kore ve Türkiye'dir. Bu ülkenin ihracat yaptığı ilk üç ülke ise sırasıyla; Çin, Türkiye ve BEA'dır (TİM, 2018). Grafik 7'ye göre Türkiye ile İran arasındaki ikili ticarete sürekli iniş ve çıkışlar yaşanmıştır. Bu iki ülke arasındaki ticaret hacminin zirve yaptığı yıl ise 2012 yılıdır. Daha sonraki yıllarda, Türkiye'nin İran'a yapmış olduğu ihracatta sürekli bir düşme söz konusudur. İkili arasındaki dış ticaret 2016 yılında yaklaşık olarak dengelenmiş, fakat 2017 yılında Türkiye'nin İran'a yapmış olduğu ihracat 3,3 milyar dolara düşerken, ithalatsa 7,5 milyar dolara çıkmıştır (TİM, 2018).

Grafik 7. Türkiye ve İran Arasındaki İkili Ticaret (milyar dolar cinsinden)

Kaynak: İran. Ülke Bilgi Notu, 2018, TİM

Özbekistan ŞİÖ üyeleri arasında Türkiye'nin yoğun işbirliği içinde bulunduğu ülkelerden biridir. Bu ülke petrol ve gaz rezervleri bakımından zengin olmakla birlikte, dünyada önemli pamuk üretici ülkeler arasındadır. Bununla birlikte Özbekistan dünyanın en büyük dördüncü altın rezervine sahiptir (Budak, 2013: 130). Özbekistan'ın 2016 yılındaki GSYİH'sı 67.2 milyar dolar olmakla birlikte, aynı yıl içerisindeki kişi başına düşen milli geliri 2.094 dolar seviyesine çıkmıştır. Bu ülkenin ithalat ve ihracatında iki önemli ülke Rusya ve Çin'dir. Türkiye 2017 yılında Özbekistan'a 823,2 milyon dolar ihracat yaparken, aynı yıl bu ülkeden 683,1 milyon dolar değerinde ithalat yapmıştır (DEİK, 2018). İki ülke arasındaki bu dış ticaret rakamları değerlendirildiğinde, ticaret hacmi oldukça düşüktür. Fakat Türkiye'nin Özbekistan ile yapmış olduğu dış ticaret, Türkiye'nin lehinedir.

Türkmenistan gaz rezervleri bakımından bölgenin en zengin ülkesidir. Bununla birlikte bu ülke dünyada önemli pamuk üreticisi konumundadır. Türkiye'nin 2016 yılındaki Türkmenistan'dan

ithalatı, 422 milyon dolar olup, aynı yıl bu ülkeye yapılan ihracat ise 125 milyar doları bulmuştur. Türk firmalarının Türkmenistan'da yoğun faaliyet gösterdiği alanlar inşaat ve tekstil sektörü olmakla birlikte, bu ülkede yaklaşık 600 kadar Türk firması kayıtlıdır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2018). 2016 yılında iki ülke arasındaki 1,7 milyar dolarlık dış ticaret hacmi (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2018) her ne kadar Türkiye'nin lehine gözüксе de bu miktar oldukça düşük seviyelerdedir.

Yukarıdaki veriler değerlendirildiğinde ŞİÖ üyeleri arasında dış ticaretin, Türkiye'nin lehine olduğu sadece üç ülke (Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan) vardır. Türkiye'nin bu ülkeler ile yapmış olduğu ticaret istenilen seviyede olmamamla birlikte oldukça düşüktür. Daha sonra Pakistan ve Türkiye arasındaki dış ticaret ise yaklaşık olarak dengededir. Fakat bu iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi de oldukça düşüktür. ŞİÖ üyeleri arasında Çin, Rusya, Hindistan, Kazakistan ve İran'ın (gözlemci üye) Türkiye ile yapmış olduğu dış ticaret hacmi her ne kadar istenilen seviyede olmasa da, yine Türkiye'nin aleyhine işlemektedir. Yani bu ülkeler Türkiye'ye daha fazla mal satarken, Türkiye'den daha az mal almaktadırlar. Önümüzdeki yıllarda Türkiye'nin ŞİÖ üyeliği çerçevesinde, ŞİÖ ile güçlendirilmiş ekonomik bütünleşmeye (ve/veya gümrük birliği) gitmesi durumunda, Türk ekonomisinin zarar göreceği muhtemel gözükmektedir. Çünkü Türkiye'nin bu ülkeler (özellikle Rusya ve Çin) ile yapmış olduğu ithalat ve ihracat arasındaki makas oldukça açıktır. Eğer Türkiye ŞİÖ'ye üye olmak istiyorsa, bu birliğe üye olmadan önce; her ne kadar Rusya ve Çin'le olan dış ticaretini dengeleyemese dahi, Türkiye'nin ŞİÖ'den ekonomik olarak istifade edebilmesi için mutlaka ŞİÖ'nün diğer üyeleriyle (özellikle Kazakistan, Hindistan, Pakistan ve İran) dış ticaretini kısa vadede dengeleyip, uzun vadede de yükselen bir grafikte lehine çevirmelidir. Aksi takdirde Türkiye tarafından böylesi bir gelişme yaşanmaksızın, Türkiye'nin ŞİÖ'ye üyeliği, tıpkı LAFTA ülkelerinde olduğu gibi facia ile sonuçlanır. Yani ekonomik entegrasyon olarak bilinen, eğer başarılı olabilirse sonunda siyasi birliğin hedeflendiği bütünleşme hareketlerinin temelinde; ülkeler arasında mal, hizmet, sermaye ve insan hareketliliğinin serbest dolaşımı hedeflenmektedir. Bu çerçevede Türkiye bu örgüte dâhil olmadan önce, örgüt içerisinde serbest dolaştırabileceği, yani ihraç edebileceği yeterli miktarda; mal, hizmet ve sermayeyi üretmesi gerekir.

“Özellikle 2001 yılında Çin'in DTÖ üyesi olmasıyla, Türk pazarında Çin malları fazlasıyla yer edinmeye başlamıştır. Çin mallarının Türk pazarında fazlaca yer almaya başlaması birçok Türk esnafının iflas etmesine, işletmelerin kepenklerini kapatmak zorunda kalmasına neden olmuştur. Ankara Ticaret Odasının 2003 yılında "Çin Malları Araştırması-2" başlıklı raporunda 30 sektörün Çin malları tarafından tehdit altında olduğunu, her 100 oyuncuğun 95'inin, 100 armatürün 76'sının, 100 gözlüğün 45'inin, 100 halının 25'inin, 100 klimanın 50'sinin Çin malından oluştuğu vurgulanmıştır” (Keyvan, 2016: 165).

5. EKONOMİK ÇIKARLAR TARİHİ KÜLTÜREL VE DİNİ BAĞLAMLAR ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE'NİN ORTA ASYA POLİTİKASI

Orta Asya ve/veya Avrasya bölgesinin sınırları kesin olarak belirlenmemiş olmakla birlikte, tanımsal veya kaplamış olduğu alan bakımından devletlere ve kişilere göre farklılık göstermektedir. Türkler açısından Orta Asya (Orta Asya devletleri) denildiğinde ilk etapta akla gelen, ne enerji rezervinin zenginliği, ne de jeopolitik konumunun önemi akla gelir. Türkler açısından Orta Asya dendiğinde ilk akla gelen 'Ana Yurt' 'Ana Vatan'dır. Bin yıllar boyunca bu bölgenin bozkırlarında göçebe hayat yaşayan Türklerin kökeni bu toprakların mayası ile özdeşleşmiştir. Türkler Orta Asya'da yerleşik hayata geçerek, ilk olarak burada tarım toplumunu oluşturduktan sonra, burada devlet(ler) kurmuşlardır (Caşın, 2013: 54). Türk medeniyeti burada gelişmiş ve buradan dünyaya yayılmıştır. Türkler bu bölgede şehirler ve devletler kurarak, bu bölge üzerinden ithalat ve ihracat çerçevesinde dünya ticaretine zaman zaman yön vermişlerdir. Öyle ki Türklerin bu bölge üzerinden dünya ticaretine yön vermelerinin sonucunda, o meşhur tarihi 'İpek Yolu' buradan geçmiştir. Bu yüzdendir ki Türklerin ve Türkiye'nin bu bölgeye bakışı öncelikle tarihi, kültürel, dil ve dini bağlamlar çerçevesindedir. Türkiye dünyada, Orta Asya'daki Türki Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını tanıyan ilk ülkelerden birisidir. Türkiye kendisini bu ülkelere birçok yönden örnek olarak sergilemiştir. Sebebi ise Türkiye'nin bölge ülkeleriyle köken bakımından tarihi geçmişe sahip olması, nüfusunun müslüman ve devlet yapısının laik olması, müslüman ülkeler arasında çoğulcu demokrasi kültürünün örnek gösterilebileceği tek ülke olması gibi temel koşullardır. Türkiye'nin bu ülkelere model teşkil etme durumu Batı'lı ülkeler tarafından da desteklenmiştir. Bu çerçevede Türkiye'nin katalizör görevi (Orta Asya devletlerinin "batılılaşması") görmesi özellikle ABD-AB tarafından arzulanmıştır (Duman, 2018: 7).

AB ve ABD'nin bu bölgeye yönelik temel politikası; enerji projelerinin hayata geçirilmesi, yeni kurulan devletlerin demokrasi ve liberal ekonomi ile bütünleşerek, serbest piyasa ekonomisinin benimsenmesidir (Caşın, 2013: 55). Bölge ülkelerinin gerek kendi aralarında gerekse AB-ABD arasında serbest piyasa ekonomisinin benimsenmesi AB ve ABD için oldukça büyük önem arz etmektedir. Çünkü serbest piyasa ekonomisinin hâkim olmadığı kapalı ekonomilerde; siyasi, ekonomik ve kültürel olarak dış aktörlerin gerek müdahil olması, gerekse dış aktörlerden etkilenme oldukça zordur (Budak, 2013: 126). Bu yolla bu iki süper güç, bölge üzerinde siyasi, ekonomik ve kültürel nüfuzunu arttırmak istemektedirler.

Çin ve Rusya'nın Orta Asya politikası kendi çıkarları çerçevesinde ABD ve AB'ye kısmen benzerlik gösterirken, kısmen de farklılık göstermektedir. Benzerlikler her iki ülke (Çin-Rusya) bölgenin enerji rezervlerini kendileri işletip, kendileri pazarlayıp, kendileri tüketmek istemeleridir. Örneğin dünyada en kalabalık ve en yüksen büyüme hızına sahip olan Çin, Orta

Asya bölgesinin enerji rezervlerini, kendi ülkesinin enerji açığının giderilmesi yolunda, alternatif kaynak olarak görmektedir. Bu doğrultuda 2009 yılında Çin, 7 bin km uzunluğunda yıllık 40 milyar metreküp gaz taşıma kapasitesinde olan, Türkmenistan-Özbekistan-Kazakistan-Çin sınırları içerisinde geçen gaz boru hattını inşa etmiştir (Ongarova, 2018). Rusya ise bu bölgedeki enerji rezervlerini kendisi çıkarıp, kendi yapmış olduğu enerji boru hatları ile Türkiye ve AB'ye ihraç etmek istemektedir (Budak, 2013: 132). Farklılıklar ise AB ve ABD bölge devletlerin demokrasi ve liberal ekonomi çerçevesinde dünya ile bütünleşmesini savunurken, Rusya ve Çin ikilisi ise bu duruma karşı çıkmaktadırlar. Çünkü kendi hegemonyalarının devam edebilmesi için Orta Asya ve Kafkaslar'daki devletler birer kapalı toplum halinde yaşamalıydılar. Ayrıca Rusya ve Çin'in kendi ülke yapıları, AB ve ABD gibi yeterli oranda demokratik değillerdir.

Türkiye'nin bu bölgeye yönelik temel politikası; bölge ülkelerinin demokratik, liberal ekonomiyi benimsemeleriyle birlikte, bu ülkelerin kendi geleceklerine kendilerinin karara verebilmeleri, kendi kaynaklarının öncelikle kendileri tarafından kullanılmasıdır. Türkiye'nin Orta Asya'ya yönelik Ana Yurt eksenindeki politikanın diğer önemli bir bölümü ise bölge ülkelerinin gerek bir birleri ile gerekse Rusya ve Çin ile etnik azınlıklar bağlamında sıcak çatışmaya mahal vermeyecek şekilde ilişkiler kurmasıdır. Orta Asya'da Türkiye'nin kendi soydaşları olarak gördüğü, Türki Cumhuriyetleri var olmakla birlikte bu bölgenin sınırlarında kalan Rusya ve Çin içerisinde milyonlarca Türk yaşamaktadır. Çin'in Sincar bölgesinde yaşayan Uygur Türklerine ve/veya diğer bölgelerde yaşayan Türklere yönelik her hangi bir baskı, yaptırım ve soykırım gibi eylemler Türkiye'nin şiddetle karşı çıktığı eylemlerdir. Gerek Rusya, gerekse Çin tarafından bu bölgede yaşayan Türklere yönelik her hangi bir olumsuz politika, Türkiye'nin Rus ve Çin ilişkilerine zarara vereceği gibi Türkiye ŞİÖ ilişkilerine de zarar vermektedir.

Çin'in Kuzey Batı'sında, Sincan Uygur Özerk Bölgesi olarak adlandırılan yerde, yaklaşık 9 milyon Uygur Türkü yaşamaktadır (Avcı, 2018). 1949 yılından beri de Uygur Türklerinin o bölgedeki problemleri hala çözülememiştir. Çin yönetimi buradaki Türkleri asimile etmek için buraya 1953 yılından beri, sürekli Çinli yerleştirmekte ve buradaki, Türkleri de (özellikle kız çocuklarını) Çin'in iç bölgelerine taşımaktadır. Örneğin bu bölgedeki Çin nüfusu 1953 yılında % 7'iken, 1964 yılında % 33'e çıkmıştır. 1978 gelindiğinde ise 1964 yılında bölgedeki nüfusu % 54 olan Türklerin oranı % 46'ya düşmüştür. Aynı yıllar arasında (1964-1978) bölgede yaşayan Çin nüfusu % 33'ten % 40'a çıkmıştır (Avcı, 2018). Çin'in bölgedeki Türklere yönelik en büyük katliamlarından biri 2009 yılında yaşanmıştır. Çin resmi ajansı Şinhua'nın verilerine göre 2009'un Temmuz ayında yaşanan kanlı olaylar sonucunda, 184 kişi hayatını kaybetmiş ve 1000'in üzerinde kişi yaralanmıştır. Fakat gerek Uygur diasporası gerekse uluslararası basın ölen ve yaralananların daha fazla olduğunu belirtmiştir. Bu çerçevede Dünya Uygur Kurultayı sözcüsü

Dolkun İsa'nın BBC'de yer alan mülakatına göre ölü sayısının 600'den fazla olduğu bildirilmektedir (Avcı, 2018). En son 2015 yılında bölgedeki Uygurların dinlerini özgürce yaşayamadıklarına dair çeşitli haberler dünya basınında yer almış ve bunun sonucunda da Çin yönetimi tarafından Uygur Türklerine yönelik baskı ve şiddetlerin dozu daha da artmıştır (Keyvan, 2016: 167).

Ekonomik çıkarlar çerçevesinde Türkiye'nin bölgeye uygulamış olduğu temel politika tabii olarak enerji eksensidir. Enerji talebinin yıllık yaklaşık % 75'inden fazlasını ithal eden Türkiye, enerji talebini bu bölgedeki ülkelerden karşılamaya çalışmaktadır. Enerji güvenliğinin sağlanmasının temel koşulu yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik AR-GE çalışmalarını arttırmaktır. Daha sonra yapılması gerekenlerse ithal edilen enerji konusunda ülke çeşitliliğine gitmek, enerji transferindeki enerji boru hatlarının güzergahlarının çeşitliliği arttırmaktır. Bu çerçevede Türkiye 90'lı yılların ortalarından itibaren kendisine bir hedef belirleyerek; 2006 yılında Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattını, 2007 yılında Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) gaz boru hattını yapmış ve şimdi ise Trans Anadolu Gaz Boru Hattı'nın (TANAP) yapımı ise devam etmektedir. Türkiye'nin bölge ile sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanda işbirliğini daha da ileri seviyelere taşımak için yapmış olduğu en önemli çalışmalardan biri de 2017 yılında açılan, Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu hattının inşasıdır.

Orta Asya'da tarih boyunca sadece Türkler yaşamamış olup bu bölgede; Araplar, İranlılar ve Ruslar da yaşamışlardır. Bu milletlerin kavimleri bu bölgede birlikte ticaret yaparak buradaki ipek yolunun zenginliğine katkıda bulunmuşlardır (Caşın, 2013: 59). Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bu bölgede bir güç boşluğu meydana gelmiş, uluslararası ilişkilerde bu süreç "*New Great Game-Yeni Büyük Oyun*" olarak adlandırılmıştı (Caşın, 2013: 52). Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra bu bölgede meydana gelen güç boşluğu çok fazla uzun sürmemiştir. Çünkü Rusya kendisini ve dağılan bölge devletlerini toparlamak için 1991'de BDT'yi, Karadeniz'de gücünü arttırmak için Türkiye ile birlikte, 1992'de Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nü (KEİ) ve 1996'da da Çin'i yanına alarak ŞİÖ'yü kurmuştur. Bu yolla bölgedeki güç dengeleri değişerek çok kutuplu hale dönüşmüştür. Fakat Türkiye o yıllarda bölgede istenilen oranda gücünü arttıramamıştır. Sebepleri ise Türkiye'nin o yıllarda yeterli oranda güçlü olmaması, kendi sorunlarıyla uğraşıyor olması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi sonucunda, ortaya çıkan Türk Cumhuriyetlerine yönelik nasıl bir politika izleyeceğini tam olarak bilememesinden kaynaklanmaktadır. Bu sebepten dolayı da Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine yönelik takip ettiği dış politika zaman zaman değişken ve kararsız bir tutum sergilemiştir (Uslu, 2018).

Türkiye'nin bölgedeki Türk Cumhuriyetlerine yönelik Soğuk Savaş'tan sonra daha aktif bir politika yürütememesinin en önemli dış sebepleri ise:

- Azerbaycan ve Ermenistan arasında Karabağ sorununun bulunması.
- Türkiye ve Azerbaycan “*bir millet iki devlet*” felsefesi çerçevesinde yakın ilişkide olduğu için Türkiye’nin Azerbaycan’ı desteklemesi.
- Ermenistan’ın 1915 olaylarıyla ilgili Türkiye’ye soykırım iddiasında bulunması ve Rusya’nın bu tezi desteklemesi.
- Rusya ve Çeçenistan arasında 2000’li yıllara kadar devam eden anlaşmazlığın söz konusu olması.
- Çin’de yaşayan Uygur Türklerine yapılan zulümden, dolayı Türkiye ve Çin ilişkilerinin gergin olması.
- Türkiye’nin zaman zaman Yunanistan tarafından (Batı bloğu), Ege Adaları’na yönelik tehdit ile karşı karşıya kalması ve bu problemin Türkiye’yi meşgul etmesi.,
- Orta Asya- Hazar bölgesinden Batı’ya doğru taşınacak enerji ve inşa edilecek enerji boru hatlarının yapımı konusunda, Türkiye’nin politikasının daha çok ABD-AB gibi Batı yönlü olmasındandır.

90’lı yılların ortalarından itibaren bu bölgede birçok devletin gücü hâkim olmaya başlamıştır. Bunun sonucunda ise AB ve NATO nüfuz alanını Orta Asya’ya doğru kaydırmıştı. Bu bölge, ABD’de yaşanan 11 Eylül terör saldırılarından, NATO’nun terörizmle mücadele kapsamında Afganistan’a saldırmasından oldukça etkilenmiştir (Caşın, 2013: 56). Yani ABD sözde terörizmle mücadele kapsamında, bölgeye yönelik geniş çaplı bir mücadele başlatmıştır. Fakat bazı devletler bu mücadeleden kendilerine pay çıkararak, bunu kendi çıkarları çerçevesinde kullanmışlardır. Bunu özellikle Çin yapmıştır. Çin o dönemde, ABD’nin terörizmle mücadelesini Müslümanlara yönelik bir savaş gibi görmüştür. Çin 2001 yılında, ABD’nin Afganistan’daki Taliban örgütüne yönelik başlattığı operasyon sonucunda, “*Doğu Türkistan’daki İslamcı teröristlere karşı Batı dünyası ile işbirliği yapmak istediğini söylemiştir*”, fakat Çin’in bu mesajı apaçık bir çarpıtmadır” (Avcı, 14: 2018). Bu gelişmenin sonucunda ise Çin’in Uygur özerk bölgesinde yaşayan Uygur Türklerine yönelik baskıcı politikaları daha da şiddetlenmiştir.

ŞİÖ her ne kadar NATO gibi savunma örgütü olsa da, aynı zamanda ŞİÖ’nün AB gibi ekonomik işbirliği çerçevesinde, üye devletler arasında birlikte kalkınmayı ve bölgesel entegrasyonu amaçlayan bir örgüt olduğuna yukarıda değinilmişti. Ekonomik entegrasyon çerçevesinde, bölgesel bütünleşme hareketlerinin gelişip kalkınmasında ve süper güce doğru ilerlemesinde “*yumuşak güç*” unsurlarının önemi büyüktür. Devletlerin birbirlerine uygulamış oldukları yumuşak güç unsurları oldukça çok boyutludur. Bu çok boyutluluk içerisindeki en önemli unsur ithalat ve ihracat döngüsüdür. Bir ülke, başka bir ülkeye ne kadar; mal, hizmet ve

sermaye ihraç ediyorsa, o ülkenin ihracat yaptığı ülkeyi etkileme oranı daha fazladır. Bu durumda ithalat yapan ülke ise aynı zamanda, ihracat yaptığı ülkeye bağımlıdır. Eğer Türkiye Orta Asya üzerindeki yumuşak gücünü arttırmak istiyorsa, öncelikle Türk Cumhuriyetleri ile olan ticaret hacmini kendi lehine olacak şekilde sürekli yükseltmelidir. Türkiye'nin bu ülkeler ile tarihi, kültürel ve dini yaklaşımlar bakımından, birçok konuda benzerlikleri söz konusu olduğundan, bu ülkelere daha fazla ihracat yapabilme gibi bir potansiyeli mevcuttur.

Kavram olarak Noseph Nye'ye göre güç: *"başkalarının davranışlarını, istediğimiz sonuç doğrultusunda etkileyebilme kapasitesidir"* (Çavuş, 2012: 25). Nye sert gücü: *"bir devletin askeri ve ekonomik imkânlarını kullanarak, başka bir devletin ve/veya devletlerin siyasi ve ekonomik politikalarına yön vermesi"* olarak tanımlar. *"Devletler bu yönlendirme ve değişikliği yaparken zaman zaman kandırma, tehdit ve yaptırım uygulama gibi yöntemler kullanmaktadırlar"* (Çavuş, 2012: 24). Nye'nin yumuşak tanımında da bir aktörün diğer aktör üzerinde istediğini yaptırma ve diğer aktörü kontrol etme durumu söz konusudur. Fakat bu kontrol ilişkisinde, kendi istek ve arzularını yaptırma yöntemi farklıdır. Buradaki yöntem; iki aktör arasında, işbirliği çerçevesinde, çekicilik ve beğenilme unsurları oluşturularak kendi istek ve arzularını yerine getirtme stratejisidir. Yani bu durumda aktörlerden biri, değerine yönelik istek ve arzularını dolaylı yünden yaptırmaktadır. Yumuşak güç unsurunda tehdit, yaptırım ve zorlama yoktur (Çavuş, 2012: 25). Yumuşak güç kavramı ile ilgili vurgulanması gereken en önemli husus, başarılı olduğu takdirde en kalıcı ve en uzun ömürlü güç unsurudur.

Türkiye'nin Orta Asya'ya yönelik yumuşak güç kapsamında görevli olan en önemli kurum ve kuruluşları tabii olarak, son yıllarda sayılarında hızla artış görülen büyükelçilikler ve konsolosluklardır. Bunlarla birlikte Türkiye yurt dışında Türk kültürünün, dilinin, tarihinin, dininin ve turizm açısından gezilecek görülecek yerlerinin tanıtımı konusunda, birçok koordinatörlükler ve başkanlıklar kurmuştur. Bunlardan en önemlileri: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Yunus Emre Enstitü'leri gibi kurum ve kuruluşlardır. Bu teşkilatların yapmış olduğu çalışmalar sonucunda, başta Orta Asya bölgesinden olmak üzere, son yıllarda Türkiye'ye gelen turist ev öğrenci (değişim programı çerçevesinde burs vs.) sayısında çok yüksek oranda bir artış gözlemlenmiştir. Türk dizilerinin (Diriliş Ertuğrul gibi) bu ülkelerde yaygın bir şekilde izleniyor olması, Türkiye ve Türk kültürünün tanıtımı yolunda çok büyük önem arz etmektedir.

Yukarıda ifade edildiği gibi ŞİÖ 8 üyeden oluşmaktadır. Bu üyelerin 4 tanesi Orta Asya'da bulunan, (Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan) Türkiye'nin yakın ilişkilere sahip olduğu ülkelerdir. Türkiye ŞİÖ içerisindeki bu ülkelerle yumuşak güç çerçevesinde,

özellikle ticaret hacmi kendi lehinde olacak şekilde, sürekli artan bir ilişki kurması gerekir. Türkiye'nin ŞİÖ içerisindeki siyasi, politik ve ekonomik ağırlığı, bu 5 ülke ile geliştirdiği yoğun ilişki çerçevesinde daha muhtemel gözükmektedir. Çünkü Türkiye'nin Avrasya bölgesine yönelik çıkarları, tıpkı dünyanın diğer bölgelerine yönelik olduğu gibi saymakla bitmeyecek kadar çoktur. Ayrıca ŞİÖ'nün diğer önemli üyelerinden Rusya, Çin ve Hindistan ile Türkiye'nin aleyhi yönünde çok yüksek oranda bir dış ticaret açığı söz konusudur. Eğer Türkiye'ye ŞİÖ içerisinde siyasi, ekonomik ve kültürel etkinliğini arttırmak ve/veya Türkiye ileriye dönük olarak ŞİÖ'ye gerek gözlemci, gerekse üye olmak istiyorsa öncelikle yapılması gereken aşağıdaki iki hususa çok önem vermelidir:

- Birincisi: Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile olan tarihi ve kültürel geçmişine dair fırsatlar, ivedilikle avantaja dönüştürülmelidir. Bu avantajlar karşılıklı ticari, kültürel bütünleşmelerle birlikte beslenmelidir.
- İkincisi: Türkiye, ŞİÖ'nün güçlü üyelerinden olan Rusya ve Çin ile gerek azınlıklar konusunda (Çeçen-Karabağ sorunu, Sincar bölgesindeki Uygur Türkleri) gerekse Orta Asya'nın zenginliklerinin paylaşımı konusunda, ortaya çıkabilecek herhangi bir gerginlik ve/veya sıcak çatışmadan uzak durmaya çalışmalıdır.

Türkiye özellikle son yıllarda çok boyutlu bir dış politika yürütmektedir. Türkiye'nin yürütmüş olduğu dış politikadaki çok boyutluluk stratejisi, her ne kadar istenilen seviyede olmasa da dünyada benzerine ender rastlanan örneklerdendir. Bu çerçevede Türkiye birbirine rakip (NATO-ŞİÖ) görülen iki blok ile aynı anda ilişkilerini geliştirmek yolunda çaba sarf etmelidir. Yani Türkiye ŞİÖ'ye gözlemci üye olup, adaylık isteğinde bulunmakla birlikte, aynı zamanda NATO üyesi olan tek ülkedir.

Bu doğrultuda NATO'nun eski Genel Sekreteri Rasmussen'de Türkiye'nin ŞİÖ ile ilişkilerini geliştirmesinin, Türkiye'nin NATO üyeliği açısından sorun doğurmayacağını belirterek, bir bakıma Türkiye'nin NATO ve ŞİÖ arasındaki muhtemel sorunlarda oynayabileceği köprü rolünü vurgulamıştır (Erşen, 2013: 20).

Türkiye 90'lı yıllarda Orta Asya bölgesine yönelik, "*Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Birliği*" çerçevesinde duygusal bir politika yürütmüştür. 2000'li yılların başında ise bu bölgeye yönelik, duygusallık çerçevesinde yürütülen politikanın sonucunda ciddi bir başarı sağlanamadığı anlaşılmıştır. Unutulmamalıdır ki uluslararası ilişkilerde duygusallığa yer yok ve karşılıklı çıkar vardır. Her ne kadar bölge ülkeleri ile Türkiye'nin köken olarak birçok benzerlikleri olsa da, bu ülkeler başlı başına egemen ve bu ülkeler üzerinde siyasi ve ekonomik güç mücadelesi veren birçok uluslararası aktör vardır. Türkiye'de bu aktörlerden birisidir. Türkiye; Türk Cumhuriyetlerinin, ŞİÖ içerisinde, oldukça büyük bir pazar potansiyeline sahip olduğu bilincini

unutmamalıdır. Türkiye bu bilinç çerçevesinde gerek Türk Cumhuriyetlerine, gerekse Rusya-Çin ikilisine yönelik politikalarında daha akılcı, tutarlı, kapsamlı ve çok boyutlu bir strateji uygulamalıdır. Türkiye'nin bu bölgedeki milletlerle, geçmişte olduğu gibi gelecekte de siyasi, ekonomik, kültürel ve dinsel münasebetleri devam edecektir. Bu yüzden Türkiye bölge ile ilgili politikalarını belirlerken; kısa, orta ve uzun vadede olmakla birlikte, oldokça geniş çaplı bir bakış açısına sahip olmalıdır.

6. SONUÇ

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri özelinde Orta Asya'ya yönelik yürütmesi gereken jeostratejik ve jeopolitik hedefler, Türkiye'nin sadece köprü işlevi (bölgenin enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden Batı'ya taşınması) görmesi yolunda olmamalıdır. Bununla birlikte özellikle Türkiye'nin milli enerji şirketi TPAO'nun ve Türkiye'deki yerli enerji şirketlerinin Orta Asya'da enerji rezervlerinin aranması ve çıkarılması konusunda teşvikler arttırılmalıdır. Türk enerji şirketleri Batı'lı şirketlerle Kuzey Irak'ta, Karadeniz'de ve Akdeniz'de yürütmüş olduğu çalışmaların benzerlerini Orta Asya'da da sürdürmelidirler. Bu bölgedeki yenilenebilir enerji kaynaklarının (rüzgâr, güneş, su potansiyeli gibi) üretimine yönelik faaliyetler Türk firmaları tarafından yoğunlukla yürütülmelidir. Tacikistan ve Kırgızistan'daki hidrolik enerji potansiyelinin yoğunluğu göz önünde bulundurularak, bu iki ülkedeki hidroelektrik santral projelerinin yapımı hızlandırılmalıdır (Budak, 2013: 139).

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün bugünkü üye ve gözlemci üyelerinin kaplamış olduğu toplam coğrafi alan 37 milyon kilometre kare olmakla birlikte, bu örgüt Avrasya'nın yaklaşık % 74'ünü oluşturmaktadır (Yardımcıoğlu ve Koçarslan, 2012: 167). Örgüt bünyesinde dünyanın gaz rezervleri bakımından en zengin iki ülkesi İran ve Rusya yer almaktadır. Dünyada devletlerin enerji güvenliklerinin sağlanmasında, enerjinin üretiminin ve transferinin çok büyük önem arz ettiği göz önünde bulundurulduğunda, enerji rezervleri bakımında oldukça zengin olan İran ve Rusya'nın, diğer devletlerin enerji güvenliklerinin sağlanması noktasında, büyük role sahip olduğu görülmektedir. Devletlerin sürdürülebilir bir büyüme ve kalkınma sağlayabilmeleri için ihtiyaç duyulan enerjinin kesintisiz, güvenli kaynak ve güzergâhlardan temin edilmesi gerekir. Bu durumda enerji güvenliği ile ulusal ulusal kalkınmanın (ulusal güvenlik) doğru orantılı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca ŞİÖ içerisinde sadece Rusya-İran ikilisi enerji rezervleri bakımından zengin olmayıp, bunlarla birlikte özellikle Kazakistan ve Özbekistan'da petrol ve gaz rezervleri bakımından zengindirler.

Son yıllarda Batı bloğundaki ülkelerin (ABD, AB gibi) kalkınmışlık oranlarında ve ekonomilerinin sürdürülebilir bir şekilde ilerlemesinde durağanlık olduğu birçok ekonomist

tarafından dile getirilmektedir. Buna karşılık dünyanın büyüme ve kalkınma endeksli ekonomik ekseninin, Batı bloğundan, Doğu ve/veya Avrasya eksenine doğru kaydığı görülmektedir. Genel itibariyle yıllık büyüme oranı en yüksek olan ülkeler Çin ve Hindistan'dır. Avrasya bölgesindeki gelişmekte olan Türk Cumhuriyetlerinin yıllık büyüme oranlarına bakıldığında, bu ülkelerin yıllık büyüme oranları da Batı ülkelerinden fazladır. Dünyanın ekonomik ağırlık merkezinin Batı'dan Doğu'ya kaydığı varsayıldığında, ŞİÖ'nün bu durumda ilerleyen yıllarda, uluslararası ilişkiler çerçevesinde önemi artarak devam eden bir aktör olacağı tahmin edilmektedir.

Türkiye özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı bloğu ekseninde politika takip etmiştir. Bu ekseninde Türkiye BM'ye, Avrupa Konseyi'ne ve NATO'ya katılmak gibi birçok teşkilata üye olurken, AB ile de üyelik müzakerelerini günümüze kadar sürdürmüştür. Türkiye Batı ile bu şekilde yoğun işbirliğini sürdürürken; AB'ye üyelik, Kıbrıs meselesi, sözde Ermeni soykırımı, Avrupa'daki Türklere yönelik yabancı düşmanlığı gibi birçok problem çözülememiştir. Ayrıca Türkiye NATO'ya üye olduğu halde, Türkiye'nin yıllardır terörle mücadele etmesine rağmen, Batı kanadından terör karşısında Türkiye'ye yönelik gerekli siyasi ve ekonomik destek gelmemiştir. Yani Türkiye Batı ile yürütmüş yakın ilişkilerden yeterli miktarda fayda ve/veya çıkar sağlayamamıştır. Bunu fark eden Türkiye özellikle 2000'li yılların başından itibaren daha çok boyutlu bir politika izlemeye başlamıştır.

Türkiye ŞİÖ'ye her ne kadar 2012 yılında diyalog ortağı olmuş olsa da, Türkiye'nin ŞİÖ üyeleri ile olan ilişkileri çok uzun yıllara dayanmaktadır. Türkiye'nin ŞİÖ üyeleri içerisinde, Türk Cumhuriyetleri ile tarihi, kültürel, dini ve dilsel bakımından yakınlığı bulunmaktadır. Türkiye'nin, bu cumhuriyetlerle olan benzerlik ve yakınlıklarını avantaj olarak kullanıp fırsata çevirme imkânı vardır. Türkiye'nin bu fırsat ve imkânlarla birlikte ŞİÖ ile daha aktif, daha yapıcı ve uzun vadeli karşılıklı kazan kazanıya yönelik bir politika yürütebilir. Son yıllarda Türkiye'nin ŞİÖ üyeleri ile dış ticareti artmıştır. Fakat bu artan dış ticaret Türkiye'nin genel olarak aleyhinedir. Yani bu ülkeler yapılan ihracat az, ithalat ise fazladır. Eğer Türkiye ŞİÖ bünyesinde nüfuzunu arttırmak ve/veya ŞİÖ'ye üye olmak istiyorsa, öncelikle Türk Cumhuriyetlerinden başlamak üzere, ŞİÖ'nün tüm üyeleri ile ticaret hacmini arttırmalıdır. Fakat Türkiye'nin buradan siyasi, ekonomik ve kültürel bir kazanç elde edebilmesi için artan ticaret hacmi genel olarak Türkiye'nin lehine olması gerekir. Yani temel ilke daha fazla ihracat ve bunun karşısında azalan ithalat olması gerekir. Bu yüzden de Türkiye'nin iç piyasasındaki teknoloji ve marka ağırlıklı üretim ivedilikle hızlandırılmalıdır. Türkiye'nin ŞİÖ üyeleri içerisinde dış ticaretinin yaklaşık olarak dengede olduğu iki ülke Pakistan ve Özbekistan olmakla birlikte, Kırgızistan'la da lehinedir. Fakat bu ülkeler ile yapılan dış ticaret hacmi ise oldukça düşük seviyelerdedir. Dış ticarete tek bir bölge veya tek bir ülke (kaynak) ile işbirliği yapmak bağımlılık bakımından büyük bir dezavantajdır. Bu sebepten dolayı

çok boyutlu politika ekseninde birçok devletle işbirliği yapılmalıdır. Türkiye'nin özelde Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri ile genelde de ŞİÖ ile siyasi, ekonomik ve kültürel işbirliğini geliştirmesi; gelişmekte olan ülkeler içerisinde yeni pazarların bulunması, daha uygun fiyatlarla enerji arzının gerçekleştirilmesi, doğrudan ve dolaylı yatırımların yapılabilmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Beril, D. (2013). AB'nin Alternatifi Şangay İşbirliği Örgütü mü?" İstanbul Üniversitesi | Avrasya, <https://www.youtube.com/watch?v=cA43aSIK0YI&t=1s> erişim tarihi 16.11.2018
- Belge, R. (2016). T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Bir Beşeri Coğrafyacı Olarak İbn Haldun, İstanbul.
- BP (2017). Statistical Review of World Energy. June, https://www.bp.com/content/dam/bp-country/de_ch/PDF/bp-statistical-review-of-world-energy-2017-full-report.pdf erişim tarihi 1.12.2018
- Caşın, Mesut H. (2013). „Türk Dış Politikası Açısından Kafkasya ve Orta Asya. Hazar Raporu“, <http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/arastirma/0578-TurkDisPolitikasiAcisindanKafkasya.pdf> erişim tarihi 20.11.2018
- Çavuş, T. (2012). Dış politikada yumuşak güç kavramı ve türkiye'nin yumuşak güç kullanımı. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 23-37.
- Çin Ülke Bilgi Notu (2018). TİM (Türkiye İhracatçılar Meclisi) http://www.tim.org.tr/files/downloads/ihracat/Ulke_Masalari/ulke_bilgi_notu/%C3%87in%20%C3%9C%20Bilgi%20Notu.pdf erişim tarihi 16.11.2018
- Çağdaş, D. (2018). Türkiye-Orta Asya İşbirliği Stratejileri ve Gelecek Senaryoları. https://www.researchgate.net/publication/322699287_Turkiye-Orta_Asya_Iliskileri_ve_Gelecek_Senaryolari
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (2018). Türkiye-Özbekistan İş Konseyi. DEİK. Haziran, <https://www.deik.org.tr/uploads/bilgi-notu-ozb-haziran-2018-2.pdf>
- Eren, E. (2017). Şanghay işbirliği örgütü ve türk dış politikasında gelecek perspektifi. *Strategic Public Management Journal*, 3(5), 77-94.
- Ertürk, E. (2015). *Uluslararası iktisadi birleşmeler*. İstanbul: Alfa Aktüel.
- Erşen, E. (2013). Türk dış politikasında avrasya yönelimi ve şanghay işbirliği örgütü. *Ortadoğu Analiz*, 5(52), 14-23.
- Avcı, E. (2018). Doğu Türkistan sorunu. *BİLGESAM (Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi)/Analiz, Doğu Asya ve Pasifik*, No: 1391, 11 Aralık
- İsmayil, E. (2016). Rusya'nın Avrasya Birliği politikası. *T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, Arasya Etüdüleri*, 49(1), 125-1.
- International Energy Agency (2017). IEA. Key world energy statistics <https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/key-world-energy-statistics-2017.html>
- Işık, N. (2016). Türkiye ile Şanghay İşbirliği Örgütü Arasındaki Ticaret Akımlarının Panel Çekim Modeli ile Analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, UIİD-İJEAS*, 17, 151-174.
- Keyvan, Ö. Z. (2016). Yeni dünya düzeninde Türkiye-Çin stratejik ortaklığı. *Bölgesel Çalışmalar*, 1(1).
- Kocaman, M. E. (2018). Hazar havzasının hukuki statüsü. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 99-114.
- Marangoz, M. & Denizci, G. (2017). Şangay İş Birliği Örgütü üyesi ülkeler ile Türkiye'nin küresel rekabet düzeyleri açısından karşılaştırılması. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 12(2), 75-90.
- Nasuh, U. (2018). Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya Politikası Üzerinde Etkili Olabilecek Faktörler. <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354886&/T%C3%BCrkiyenin-Orta-Asya-ve-Kafkasya-Politikas%C4%B1-%C3%9Czerinde-Etkili-Olabilecek-Fakt%C3%B6rler-/-Do%C3%A7.-Dr.-Nasuh-Uslu-> erişim tarihi 28.11.2018
- Ongarova, Y. (2018). Kazakistan'ın çok yönlü enerji politikası ve hazar denizi. *Alınları Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*, 2(3), 1-21.
- Özdaşlı, E. (2012). Çin ve Rusya Federasyonu'nun perspektifinden şanghay işbirliği örgütü. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(6), 108-122.
- Suputnik (2018). Hazar ülkeleri liderleri, Kazakistan'ın Aktau kentinde düzenlenen Hazar Ülkeleri Devlet Başkanları Zirvesi'nde üzerinde 22 yıl çalışılan Hazar Denizi Anlaşması'nı imzaladı. <https://tr.sputniknews.com/rusya/201808121034710273-hazar-denizi-anlasmasi-imzalandi/> erişim tarihi 14.11.2018
- SCO (2017). The Shanghai Cooperation Organisation http://eng.sectsc.org/about_sco/ Erişim Tarihi 16.11.2018
- Şahin, V. N. (2018). Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) 18. Liderler Konseyi Toplantısı'na Bakış. Yorum No: 48,

- <https://avim.org.tr/tr/Yorum/SANGHAY-ISBIRLIGI-ORGUTU-SIO-18-LIDERLER-KONSEYI-TOPLANTISI-NA-BAKIS> erişim tarihi, 3.12.2018
- Türkiye İhracatçılar Meclisi (2018). Rusya: Ülke Bilgi Notu, TİM
http://www.tim.org.tr/files/downloads/ihracat/Ulke_Masalari/ulke_bilgi_notu/Rusya%20%C3%9C%20Bilgi%20Notu.pdf erişim tarihi 16.11.2018
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2018). Türkiye ile Tcaret. Türkiye - Türkmenistan Dış Ticaret Göstergeleri, https://eb.ticaret.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Turkmenistan?_afLoop=6945300586312006&_afWindowMode=0&_afWindowId=q1hlj0etp&_adf.ctrl-state=q4wwp2ilf_179 erişim tarihi 28.11.2018
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2018). Türkiye - Türkmenistan Siyasi İlişkileri. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-turkmenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> erişim tarihi 28.11.2018
- Uygurlar (2018) Uygurlar'a Yönelik Baskıya Karşı ABD Kongresi'nde Yaptırım Tasarısı, https://www.amerikaninsesi.com/a/uygurlara-y%C3%B6nelik-bask%C4%B1ya-kar%C5%9F%C4%B1-abd-kongresi-ne-yapt%C4%B1r%C4%B1m-tasar%C4%B1s%C4%B1-LCQy7erxFxh_OeOfWL9U_9uPp_NddKltTjpHQMkuo erişim tarihi 1.12.2018
- Yardımcıoğlu, M. & Koçarlan, H. (2012). Çok kutuplu dünyaya doğru. Şanghay işbirliği örgütü. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2), 163-174.
- Yalçınkaya, A. (2017). Türk dış politikasında eksen arayışı: Avrupa Birliği mi, Şanghay İşbirliği Örgütü mü? *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(Özel Sayı 1), 7-16.

EXTENDED ABSTRACT

Turkey is a founding member of the United Nations and the European Council in the western block. However, Turkey has been a NATO member since 1952 and has been making great efforts in order to become a member of the European Union since 1959. After the Second World War, Turkey has taken part in many organizations in western block and has established close relationships with many states in alliance framework. Turkey's close relations did not ensure success not only in the development of Turkey's relations with western states but also in Turkey's socio-economic development. Therefore, at the beginning of the 1990s and especially after the 2000s, Turkey has begun to establish a more intense relationship with the nations living in the Central Asian-Caspian Region with pragmatism by using the advantages of its geography within the framework of their historical, religious and cultural similarities. This multi-dimensional policy pursued by Turkey has significantly contributed to the development of the relations with the Shanghai Cooperation Organization even if it is not at the desired level. SCO consists of 8 members and 5 of them, seen as kin countries by Turkey, are located in Eurasia accepted as the homeland of the Turks. Turkey should follow a more active and multi-dimensional policy in line with its economic and socio-cultural benefits due to its geography and historical background. Within this framework, Turkey should not neglect strengthening the relations with Central Asia and the East while the cooperation with the West continues. Turkey, while developing its relations with any organization in the East-West block, should consider one as alternative to others or they should be considered as competitors. In this context, Turkey's socio-economic and socio-cultural integration with the Turkic Republics in the SCO should be strengthened in order to carry Turkey's relations with the SCO to a more advanced level.

Turkey, at the frame of "Turkish Union from Adriatic to the Great Wall of China", has carried out a emotional policy towards the Central Asian region at the 90s. At the beginning of the 2000s, it was understood that there was no serious success as a result of the policy carried out within the emotionality. It should not be forgotten that there is no place for emotionality and there is mutual interest in international relations. Although there are many similarities between Turkey and region countries as origion , these countries are sovereign and there are many international actors that the economic and political power struggles on these countries. Turkey is also one of these actors. Turkey should not forget that the Turkish Republics have a great potential in the SCO. Turkey should apply rational, consistent, comprehensive and multi-dimensional strategy toward both Turkish Republic, as well as the more rational policy towards Russia-China, within this awareness framework. Turkey's political, economic, cultural and religious relations with the nations in this region will continue in the future, as in the past. Therefore, when Turkey determine policies related to regions, in the short, medium and long term, it should have a very wide perspective.

Turkey is a country that is located in NATO's East, in the West of SCO, are also members of NATO and the dialogue partner of SCO. Therefore Turkey, between East and West, is located where all goods, services and capital can be transited at more reasonable price. This location is generally referred to as the bridge and / or transit area. The proximity of a country to the import and export regions or the fact that is in a bridge position reduces the transportation costs of goods, services and capital, and increases the security of these goods. For example, when the Caspian Region's energy reserves move from the Balkans to Europe, over Russia, (and / or over Ukraine), the cost of security increases with the risk. Because, for the Europa, East European countries (Ukraine crisis) especially Russia, are more remote and unstable compared with Turkey. This situation is similar to the transfer of Middle Eastern and Eastern Mediterranean energy resources to the West. So, for similar reasons as the issue of Syria, Turkey; as a transit country, is more stable between the East and the West and closer to energy transfer than its competitors.

While Turkey developing its relations with any organization in East-West block, one to other should be seen as alternatives and /or competitors. As a result, to be moved Turkey to a more advanced level of relations with the SCO, socio-economic and socio-cultural integration of Turkey with Turkish Republics urgently needs to be strengthened, in the SCO.